

PAPER DETAILS

TITLE: Meml k Türk Sultanligi'nin Anadolu hâkimiyet mücadelesi: Malatya'nin Zapti (28 Nisan 1315)

AUTHORS: Murat ZENGİN

PAGES: 91-120

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/781190>

Memlûk Türk Sultanlığı'nın Anadolu Hâkimiyet Mücadelesi: Malatya'nın Zaptı (28 Nisan 1315)*

The Conflict of Predominance of Anatolian of Mamluk
Turkish Sultanete: The Siege of Melitene (28th of April, 1315)

Murat ZENGİN**

Öz

Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla Anadolu'da İlhanlı-Memlûk hâkimiyet çatışması yaşandı. İlhanlılar, Mûineddîn Süleyman Pervâne'nin öldürülmesinden sonra Anadolu'ya atadıkları yöneticiler vasıtasıyla bölgeyi yönettiler. Memlûk Sultanı Bey Bars (Bey Pars), Mısır ve Suriye bölgelerinin güvenliği bakımından son derece önemli olan Anadolu'yu ele geçirerek bir taraftan devletin nakit ihtiyacını karşılamak diğer taraftan başkent Kahire'yi ve Suriye'nin idarî merkezi Dımaşk'ı rakip güç İlhanlılara karşı korumayı hedefliyordu. Bu amaçla hareket ettiği Anadolu'dan istediğini elde edemeden döndü. Temellerini Bey Bars (Bey Pars)'ın attığı Memlûklerin Anadolu politikası, Klavun döneminde somut başarılarla dönüştü. Kâhta, Behisne, Gerger gibi tarihî sugûrun önemli kentleri Memlûk kontrolüne geçti. Fırat güzergâhı üzerindeki büyük şehir Kal'at er-Rûm'un da Memlûk hâkimiyetine girmesiyle İlhanlı-Memlûk çatışması yeniden kaçınılmaz bir hâl aldı. Memlûk sınırlarının Malatya'ya kadar dayanması İlhanlıları ciddi tedbirler almaya itti. Malatya, bu dönemde Memlûklardan gelecek olası saldırılara karşı bir karakol ve bu devlete karşı yapılacak askerî hareketler için bir üs olarak kullanıldı. Memlûk hükümdarı el-Melik en-Nâsır Muhammed, Malatya'dan yapılan saldırıları kesin olarak durdurmak amacıyla Malatya'ya asker sevk etti. Mısır, Dımaşk, Safed, Trabulus, Hims ve Hama kuvvetlerinden oluşan Memlûk ordusu Dımaşk Nâib es-Saltanası Seyfeddîn Tengiz/Deniz mukaddemliğinde Malatya'ya hareket etti. Şehir üç gün kuşatılıp yağmalandıktan sonra yöneticileri esir edildi. İlhanlı Emiri Çoban, iktâ olan Malatya'ya süratle dönerek şehri imar ile güvenli hale getirdi.

Anahtar Kelimeler: Fırat, Memlûklar, Suriye Hinterlandı, Malatya, İlhanlılar

*Bu makale tarafımızdan yürütülen "XIV. Yüzyılda Malatya (Siyâsî, Sosyo-Ekonomik Tarih)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

**Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü-Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı-muratzengin@yahoo.com

Abstract

With the decline of Anatolian Seljuks State, predominance conflict of Ilkhanid-Mamluk had been arised in Anatolia. After the murdering of Mu'in al-din Sulayman Parwana, Ilkanids ruled the Anatolia by the assigned managers. By capturing the Anatolia which was extremely important in terms of security of Egypt and Syria regions, Mamluk's ruler Baibars aimed both to meet the cash needs of the state and to protect the capital Cairo and the Syria's administrative center of Damascus against to Ilkhanids. He returned from Anatolia from where he moved for his purpose by misfiring. The Mamluk's Anatolian policy of which the bases were done by Baibars was turned into perceptible achievements in the period of Qalawun. Historically important border (sugur) cities as Kahta, Behisne and Gerger were passed to the contol of Mamluk. With the entering of Kal'at al-Rum which was one of the great cities on the Euphrates route under the Mamluk's predominace, the conflict between Ilkhanids and Mamluks began again. Since the borders of Mamluk was extended over Melitene, Ilkhanids took serious precautions. In this period, Melitene was used as a patrol against to potential attacks from Mamluk and a military base for military actions to this state. Mamluk's ruler al-Malik al-Nasir Muhammad sent in the troops to Melitene for holding the attacks to Kal'at al-Rum from Melitene. The army of Mamluks which was composed of the military forces of Egypt, Damascus, Safed, Tripoli, Hims (Emesa) and Hama was moved to Melitene under the leadership of the governor of Damascus's Saif al-din Tengiz. After the city being seized and pillaged for three days, the rulers were taken captured. Ilkhanid's commander (Noyin-i Azim) Amir Choban rapidly returned in his fief, Melitene, and provided the security of the city with the restoration of it.

Keywords: Euphrates, Mamluks, Syria Hinterland, Melitene, Ilkhanids

1. Başlangıcından Türk Hâkimiyetine Kadar Malatya

Kaynağını Erzurum'dan alıp Basra Körfezi'ne dökülen Fırat Nehir havzasının orta kısmında yer alan Malatya, Anadolu Yarımadası olarak nitelendirilen bölgenin Fırat nehri ile ayrılan bölümünün hemen batısında yer alır. Güneyinde Toros Dağlarının uzantısı olan Bey Dağları yer almaktadır. Bu dağ uzantısında yer alan geçitlerle güneye bağlanan şehir, stratejik bakımdan önemli bir yerdedir.¹ Yeryüzü şekilleri ve iklim özellikleri itibarıyla tarih boyunca önemli ticaret yollarının geçiş güzergâhında yer almıştır.²

Tarihî süreçte farklı isimlerle anılan şehrin bilinen ilk adı, Kayseri yakınlarındaki Kültepe (Kaniş)'de bulunan ve Asur dönemi tarihî yerleşimi

¹ Şerif Baştav, "Ortaçağ'da Malatya'nın Jeopolitik Durumu", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan, XXXI/1-2 (Ankara 1995), s. 55-62.

² W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1960, s. 47; Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, TTK., Ankara 2001, s. 5 vd.

olarak bilinen Kültepe Höyüğü'nden elde edilen bulgura göre *Melitene* şeklindedir. Hititler döneminde şehrin adı *Maldia*, *Maldiya* şeklindedir ve bu ad, meyve bahçesi, bal anlamlarına gelmektedir.³ Asur döneminde *Milid*, *Melide*; Urartu kaynaklarında *Melitenea*, *Milidya*; Strabon (M.Ö.58-M.S.21)'un *Coğrafya* adlı eserinde *Melitenene* olarak geçmektedir.⁴ Roma İmparatorluğu döneminde *Melitene* ismi korunmuş ve Doğu Roma (Bizans) hâkimiyeti döneminde de şehir bu isimle anılmıştır. Arap hâkimiyetinde şehre *Malatıyye*, *Malatya* isimleri verildi. Türkler şehri ele geçirdikten sonra Araplar tarafından verilen ismi kullanmaya devam ettiler ve şehrin adı günümüze bu şekilde ulaştı.

Sırasıyla Kuşarra Krallığı, Hitit, Mitanni, Kargamış Krallığı, Asur, Med ve Pers hâkimiyetinde kalan şehir M.Ö. 30'da Roma İmparatoru Tiberius (M.Ö 42-M.S. 17) tarafından Roma hâkimiyetine alındı. 395 yılında Roma İmparatoru I. Theodosios, İmparatorluğun doğusunu oğlu Arcadius'a, batısını diğer oğlu Honorius'a vermek üzere imparatorluğu Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayırdı.⁵ Bu *Quasi Partitio* yani sözde bölünme idi.⁶ Malatya da Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na bağlandı.

636'da İmparator Herekleios ile İslâm kuvvetleri arasında Yermûk'ta yapılan savaş İslâm kuvvetlerinin gâlibiyetiyle neticelendi. Arap ordusu komutanı İyad b. Ganm, Habib b. Mesleme'yi Bizans ordularını takip göreviyle Malatya'ya yolladı. Habib b. Mesleme, 638'de Malatya'yı fethetti.⁷

1048 Pasinler Savaşı sonucu Erzurum'un Türk hâkimiyetine girmesi, Anadolu'nun Türk yurdu olması yolunda atılan önemli bir adımdır.⁸ Pasinler Savaşı'nın ardından Tuğrul Bey bizzat sefere çıkarak 1054'te Muradiye ve Erciş'i fethetti.⁹ 1054 Anadolu Seferi'nde Tuğrul Bey, Selçuklu kuvvetlerini üç kola ayırmıştı. Çoruh Bölgesi koluna komuta eden Dînar Bey 1058 kışında yaklaşık 3.000 kişilik bir kuvvetle Fırat yönünden hareketle

³ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihî Yer Adları*, İstanbul 1993, s.561; Mevlüt Oğuz, *Başlangıcından Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi (M.Ö.5500-M.S.1516)*, İstanbul 1995, s. 5.

⁴ Strabo, *The Geography of Strabo*, Book XII, Chapter 2, 1928, p. 351.

⁵ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2006, s. 49; Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, Çev. Esra Ermert, YKY., İstanbul 2008, s. 104.

⁶ Melek Delilbaşı, "Türk Tarihi'nin Bizans Kaynakları", *Cogito*, S. 17, 1999, s.339-351.

⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, Çev. Abdülkerim Özeydin-Ahmet Ağırakça, İstanbul 1987, C. 2, s. 489.

⁸ Pasinler Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mikhail Psellos, *Khronographia*, Çev. Işın Demirkent, TTK., Ankara 1992, s. 122 vd.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK., Ankara 2000.s. 100 vd.

Malatya'ya geldi ve şehri 10 gün boyunca kuşattı.¹⁰ Dînar Bey tarafından yapılan bu ilk Türk kuşatması, mevsimin muhalefetinden dolayı başarıya ulaşamadı.

1058'deki ilk Malatya kuşatmasının ardından şehir, Selçuklu Sultanı Alparslan'ın komutanlarından Afşin tarafından 1067'de yeniden kuşatıldı. Malatya'da o sırada baş gösteren ve şehirde ciddî huzursuzluğa sebep olan Ermeni isyanı sırasında gerçekleşen bu kuşatma üzerine, isyanı çıkaran eşkıyaların korkarak şehri terk ettikleri bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.¹¹

Malazgirt Savaşı sonrası kendisine iktâ olarak verilen Sivas'ta beyliğini kuran ve hâkimiyet sahasına Kayseri, Zamantı, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya'yı da dâhil eden¹² Dânişmend Gâzî'nin ölümünden sonra yerine oğlu Gümüştegin Gâzî geçti. 1096'da başlayan I. Haçlı Seferi sonrasında Urfa Haçlı Kontluğu, Antakya Haçlı Prinkepsliği ve Kudüs Haçlı Krallıkları kurulmuştu. Dânişmendli Gümüştegin Gâzî, Ermeni hâkimiyetindeki Malatya'yı 1097 ile 1100 yılları arasında kuşattı. Şehrin Ermeni hâkimi Gabriel, Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund'dan yardım istedi. Bohemund onun bu teklifine riayetle Malatya'ya gitti. Gümüştegin, Malatya yakınlarındaki Gapna Köyü civarında Bohemund ve Richard'ı esir etti. Malatya'yı kuşatan Gümüştegin'e karşı Gabriel, Urfa Haçlı Kontluğu'ndan yardım istedi. Urfa Kontu Baudouin derhal harekete geçerek Malatya önlerine geldi. Gümüştegin, bu gelişme üzerine kuşatmayı kaldırarak Malatya önlerinden ayrıldı.¹³

2. Türk Hâkimiyetinden Memlûk Türk Sultanlığı Tarafından Zaptına Kadar Malatya

Gümüştegin Gâzî, Malatya şehrini 1102'de bir kez daha kuşatarak¹⁴ 18 Eylül Çarşamba günü şehri almayı başardı.¹⁵ İlk kez bir Türk Devleti

¹⁰ Süryanî Mihail, *Vekâyî-nâme*, Çev. Hrant D. Andreasyan, 1944, s. 16 vd; Bar Hebraeus, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, C.1, Ankara 1999, s.312 vd.; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, s. 107 vd; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 18; Mustafa Kafalı, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, Ankara 1997, s. 5; Murat Zengin, *Türkler Tarafından Fethinden Moğol İstilasına Kadar Malatya*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 17 vd.

¹¹ Süryanî Mihail, *Vekâyî-nâme*, s.19.

¹² Reşidüddîn Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, Yay. Ahmet Ateş, TTK., Ankara 1999, s.39; Zahirüddîn Nişaburî, *Selçuknâme*, Nşr. Muhammed Ramazanî, Tahran 1332, s. 28.

¹³ Azımî, *Azımî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)*, Çev. Ali Sevim, TTK., Ankara 2006, s. 38; İbn el-Kalânîsi, *Târihu Dimaşk*, İng. Trc. H.A.R.Gibb, London 1932, s.49 vd.

¹⁴ I. Melikoff, "Danishmendids", *Encyclopedia of Islam (Second Edition)*, II, 110-111.

¹⁵ Süryanî Mihail, *Vekâyî-nâme*, s. 47.

tarafından ele geçirilen şehirde üretimi arttırmaya yönelik birtakım tedbirler alınarak şehir imar edildi.

Gümüştegin Gâzî'nin vefatından sonra yerine oğlu Emîr Gâzî geçti. Bu dönemde Anadolu'daki Türk varlığını Türkiye Selçukluları ve Dânişmendli Beyliği temsil ediyordu. İki güç arasındaki otorite çatışması 2 Eylül 1106'da Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıçarslan'ın Malatya'yı ele geçirmesi sonucunu doğurdu. Kılıçarslan'ın bu hadiseden kısa süre sonra Habur Nehri'nde ölümü üzerine Malatya'ya eşi Ayşe Sultan ve oğlu Tuğrul Arslan hükmettiler.¹⁶ Ayşe Sultan, Mengüçük Beyliği taarruzlarına karşı kendini güvene almak ve Malatya'daki hâkimiyetini korumak amacıyla Artukluların Harput kolu hükümdarı Belek b. Behram¹⁷ ile evlendi ve onu, oğlu Tuğrul Arslan'ın Atabekliğine getirdi. Belek'in 1124'te ölümü üzerine Dânişmendli Emîr Gâzî yeniden Malatya'ya hâkim oldu. Emîr Gâzî 1134'te ölünce oğlu Muhammed daha önce kendisine verilen Malatya'ya gelerek hâkim oldu.¹⁸ Melik Muhammed'den sonra kardeşi Aynüddeve'nin eline geçen Malatya şehri Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan I. Mesud tarafından 1143 ve 1144 yıllarında iki kez kuşatıldı. Aynüddeve'nin vefatı ve yerine oğlu Zülkarneyn'in geçmesi üzerine 1152'de Malatya'yı bir kez daha kuşatan Sultan Mesud, Zülkarneyn'i kendisine tâbî kılmak suretiyle şehri ele geçirdi.¹⁹ Malatya şehrinin tam olarak Türkiye Selçuklu hâkimiyetine girişi Sultan II. Kılıçarslan (1156-1192) dönemindedir. 25 Ekim 1178 Çarşamba günü şehre girerek Dânişmendli hâkimiyetine kesin olarak son veren II. Kılıçarslan, 1189'da ülke topraklarını on bir oğlu arasında paylaştırarak Malatya'yı oğlu Muizzeddin Kayserşah'a verdi.²⁰

I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve I. Âlâeddin Keykûbad dönemlerinde siyasi, sosyal ve iktisâdi sahalarda mevcut olan huzur ortamından diğer Anadolu kentleri gibi Malatya da faydalandı. Âlâeddin Keykubâd'ın vefatını müteakib Anadolu'ya yapılan Moğol akınları nihayet Köseadağ mağlûbiyeti ile neticelendi.²¹ Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in savaş alanını terk

¹⁶ Süryanî Mihail, *Vekâyî-nâme*, s.54.

¹⁷ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Coşkun Alpökin, "Belek b. Behram", *DİA*, V, 402-403.

¹⁸ M. Halil Yinanç, "Dânişmendliler", *İA*, III, 468-479.

¹⁹ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK., Ankara 2003, s. 49; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2012, s. 33.

²⁰ Türk devlet geleneğine göre yapılan bu taksimât ile ilgili kaynaklarda geniş bilgi bulunmaktadır. Bkz. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 23; İbn el-Esîr, *el-Kâmil*, C. 12, s. 83; el-Hoteni, *el-Veled eş-Şefîk ve'l-Hâfid el-Halik*, Süleymâniye Kütüphânesi, Farsça Yazma Eserler, No: 4519, Varak 147a; İbn Bîbî, *el-Evâmir el-Âlâiye fi Umûr el-Âlâiye*, Çev. Mürsel Öztürk, C.1, Ankara 1996, s.41.

²¹ Köseadağ Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bîbî, *el-Evâmir el-Âlâiye*, C. 2, s.64 vd; Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi*, Çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 1954, s. 15 vd; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. I, Ankara 1969, s.1-44.

etmesi üzerine Kayseri işgal edildi. Savaştan bir yıl sonra Yasavur Noyan önderliğindeki Moğol birlikleri Malatya önlerine gelerek şehri kuşattılar. Şehrin Türkiye Selçuklu valisi Reşidüddin, halktan topladığı yaklaşık 40.000 dinar tutarındaki nakit para ve malı Moğol birliklerine vermek suretiyle şehri Moğol işgalinden kurtarmayı başardı.²²

1256'dan beri İl-Han unvanını kullanan Hülâgu, İzzeddin Kekâvus ve Rükneddin Kılıçarslan'ı huzuruna çağırdı. Her iki Selçuklu hükümdarı 1259'da Tebriz'de Hülâgu'nun huzuruna çıktılar.²³ Hülâgu Türkiye Selçuklu ülkesini iki kardeş arasından taksim etti. Bu taksimata göre; Kayseri, Sivas ve Malatya'nın da içinde bulunduğu Kızılırmak'ın doğu kısmı Rükneddin Kılıçarslan'a; Kızılırmak'ın batısından Bizans sınırına kadar olan bölge İzzeddin Keykâvus'a bırakıldı.²⁴

1262'de İzzeddin Keykâvus-Rükneddin Kılıçarslan mücadelesini İzzeddin kaybederek Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'a sığındı. 1262'den itibaren Rükneddin Kılıçarslan Türkiye Selçuklu Devleti'nin tek hükümdarı oldu. Onun Pervâneliği görevini yürüten Muineddin Süleyman, kısa sürede kontrolü ele geçirdi ve Rükneddin adına hareket etmeye başladı. 663/1265-66 yılında Rükneddin Kılıçarslan'ı öldürtmek suretiyle ortadan kaldırdı ve yerine oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i getirdi.²⁵ Muineddin Süleyman, bir taraftan yeni İlhanlı hükümdarı Abaka (1265-1282)'ya bağlılığını bildirirken diğer taraftan dönemin yükselen yeni gücü ve Türkler nezdinde karizmatik bir yere sahip Memlük Türk Sultanı Bey Bars (Bey Pars) el-Bundukdârî (1260-1277)'ye elçiler yollayarak onu Anadolu'ya davet ediyordu.²⁶ Bey

²² Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, Ankara 2011, s.21.

²³ Ebu'l-Fidâ, el-Melik el-Müeyyed İsmâil bin Alî, *el-Muhtasar fi Ahbâr el-Beşer*, Tahkik Dr. Muhammed Zeynuhum-Prof. Yahyâ Seyid Hüseyîn, C. 3, ty, s. 237.

²⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 46; Bar Hebraeus, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. 2, s.573; Bey Bars (Bey Pars) el-Mansûrî Ed-Devâdar, *Zubdet el-Fikre fi Tarih el-Hicre*, Nşr. D.S. Richards, Beyrut 1998, s. 47.

²⁵ İbn el- Fuvatî, Ebu'l-Fazl Abdurrezzâk bin Ahmed el-Şeybânî el-Bağdâdî, *el-Havâdis el-Câmiâ ve't-Tecârib el-Nâfiâ fi el-Mâiye es-Sâbie*, Tahkik Mehdi en-Necm, Beyrût/Lübnan, ty., s. 253; Ebu'l-Fidâ, el-Melik el-Müeyyed İsmâil bin Alî, *el-Muhtasar fi Ahbâr el-Beşer*, Nşr. Mahmûd Deyyub, C. 2, Lübnân-Beyrût 1418/1997, s. 335; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed bin Ahmed bin Osman, *Tarih el-İslâm ve Vefâyat el-Meşâhîr ve'l-Âlâm*, Tahkik Dr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, 67. Tabaka, Beyrut-Lübnan 1419/1999, s.231.

²⁶ Muineddin Süleyman Pervane, Safer 674/Temmuz-Ağustos 1275-76 senesinde oğlu Âlâeddin Ali, Taceddin Kelvâ, Şerafeddin Mesud bin Hatır, Amasya Sahibi el-Hoca Seyfeddin Toruntay'ın oğlu Nureddin'in kardeşi Mahmud, Amasya hâkiminin oğlu Sinaneddin er-Rûmî ve Ziyaeddin'den oluşan yüz kişilik heyeti Şam'da bulunan Bey Bars (Bey Pars)'a göndererek onu Anadolu'ya davet etti. Bkz. Bey Bars (Bey Pars) el-Mansûrî ed-Devâdar, *Zubdet el-Fikre*, s. 147; Reşidüddin Fazlullah Ebu'l-Hayr, *Kitab-ı Tarih-i Mübarek Gâzânî Dastan-ı Abağa Han ve Sultan Ahmed ve Argun Han*, Nşr. Karl Jahn, Mouton&Co

Bars (Bey Pars), 675/1276'da Elbistan'a geldi ve Moğolların soy bakımından asil komutanları Tuku ve Tudavun'un komuta ettiği yaklaşık 6.000 kişilik orduyu mağlup etti.²⁷ Daha sonra Kayseri'de Selçuklu tahtına oturdu.²⁸ Muineddin Süleyman'ı Kayseri'ye davet ettiği halde o, Abaka'dan çekindiğinden Bey Bars (Bey Pars)'ın huzuruna çıkmadı. Bey Bars (Bey Pars), Kayseri'de iken Anadolu'nun önde gelen yönetici ve valileri gelip kendisine tâbiyetlerini bildirdiler. Kaynaklarda Malatya sahibi Reşidüddin'in oğullarının da Bey Bars (Bey Pars)'a bağlılıklarını bildirdikleri bilgisi yer almaktadır.²⁹ Bu ifade genel olup özelde Malatya'da Reşidüddin'in hangi oğlu olduğu bilgisi yoktur. Reşidüddin, Köseadağ Savaşı sırasında Türkiye Selçuklularının Malatya Subaşı idi. Savaşın hemen ardından birçok devlet adamı gibi o da kaçarak Halep'e gitmişti. Baycu Noyin'in Erzurum'a gitmesi ve Mühezzibuddin Ali'nin barışı temini üzerine yeniden Malatya'ya gelip görevi devraldı. Daha sonra ise Emir-i Ârız vazifesine atandı. Güyük Han'a İzzeddin adına itaat arzına giderken Halep'e kaçtı. 1276 yılında Malatya sahibi olarak kaynağa intikal eden bu bilgi Reşidüddin ailesinin şehir yönetiminde etkin olduğunu göstermektedir.

Abaka, Bey Bars (Bey Pars)'ın Anadolu'ya girmesi üzerine derhal harekete geçtiyse de Anadolu'ya ulaştığında Memlûk ordusu Anadolu'dan ayrılmıştı. Elbistan Savaşı alanında tahkikat yaptıran Abaka; Tuku ve Tudavun'un öldürüldüğünü gördü. Savaşta ölenlerin tamamına yakınının Moğol olduğunu ve Selçuklu askerlerinden az kişinin öldüğünü anlayınca bu hadiseden Muineddin'i sorumlu tuttu.³⁰ Dönemin kaynaklarının biraz abartılı

1957, s. 31; Dâvud Benâkîfî, *Tarih-i Benâkîfî*, Haz. Câfer Şiâr, Tahran 1348, s. 433-434; en-Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb*, Tahkik Dr. Necib Mustafa Fevâz-Dr. Hikmet Keşâf Fevâz, C. 30-31, Beyrût/Lübân 1424/2004, s. 148 vd.

²⁷ Reşidüddin Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.31. Zehebî, savaşta öldürülen Moğol askerlerinin sayısını 6.770 kişi olarak kaydetmektedir. Bkz. Zehebî, Şemsüddin Muhammed bin Ahmed bin Osman, *Tarih el-İslâm ve Vefâyat el-Meşâhîr ve'l-Âlâm*, Tahkik Dr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, 68. Tabaka, Beyrut-Lübnan 1420/1999, s.26; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 30-31, s. 225.

²⁸ Bey Bars (Bey Pars) el-Mansûrî ed-Devâdar, *et-Tuhfet el-Mülûkiye fî Devlet et-Turkiyye*, Nşr. Dr. Abd el-Hamîd Salih Hamdan, Beyrut 1407/1987, s. 84; Aynı Müellif, *Zubdet el-Fikre*, s. 155; el-Hotenî, *el-Veledü's-Şefik*, varak 149b; İbn Tağrıberdî, Cemaluddîn Ebî'l-Mehâsin bin Yûsuf, *en-Nücum ez-Zâhire fî Mülûk-ı Mısır ve'l-Kâhire*, Tahkik Muhammed Hüseyin Şemsüddin, C. 7, Beyrut-Lübnan 1413/1992, s. 154.

²⁹ Bey Bars (Bey Pars) el-Mansûrî ed-Devâdar, *Muhtar el-Ahbâr*, Nşr. Dr. Abd el-Hamîd Salih Hamdan, Mısıriyye el-Lübniyye, ty., s. 59; Aynı Müellif, *Zubdet el-Fikre*, s. 155; Ay Bek ed-Devâdarî, Ebî Bekr bin Abdullah, *Kenz ed-Dürrer ve Câmi el-Gurer*, Tahkik Ulrich Hermann, C. 8, Kahire 1391/1971, s. 200; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 30-31, s. 226.

³⁰ Reşidüddin Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.32; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Nşr. Mahmûd Deyyub, C. 2, s. 341.

olarak verdiği şekliyle Sivas'tan Erzurum'a kadar olan bölgede 500.000 kişiyi intikam amacıyla öldürdü.³¹ Abaka'nın saçtığı korku o kadar büyüktü ki birçok yönetici ve kadı görev bölgelerini terk etmek zorunda kaldılar. Dönemin Malatya Kadısı olan Ebu'l-Fezâil Hüsameddîn el-Malatî er-Rûmî de Malatya'dan ayrılarak Memlûk Türk Sultanlığı'na sığındı.³²

Muineddîn Süleyman, yaşanan olayların sorumlusu olarak 676/1277-1278'de Aladağ kışlağında yayının kirişi ile boğdurulmak suretiyle öldürüldü.³³ Onun ölümü, Türkiye Selçuklu Devleti tarihi bakımından bir kırılma noktasıdır. Köseadağ Savaşı ile başlayan vergi yoluyla Moğollara bağıllık süreci, Moğolların Anadolu'yu doğrudan yönetme sürecine dönüştü. İlhanlılar Anadolu'ya atadıkları *Nâib-i Saltanat-ı Memâlik-i Rûm* yöneticileri aracılığıyla Anadolu'nun gelir kaynaklarını ele geçirdiler. Abaka, Sâhib-i Divan (Vezir-i Âzam) Şemseddîn Cüveynî'yi 17 Rebiyülevvel 676 (18 Ağustos 1277)'da Anadolu işlerinin kontrolü amacıyla bölgeye atadı.³⁴ Sâhib-i Divan, Bey Bars (Bey Pars)'ın Anadolu'ya girişi ve Türkmen isyanlarıyla sarsılan bölge ekonomisini iyileştirmek ve bölgeyi yeniden imar etmek amaçlarıyla işe koyuldu. Anadolu'nun uç bölgelerinden alınmayan Tamga vergisini ilk kez ihdas etti.³⁵ Tamga vergisinin ihdası ile Türkiye Selçukluları İlhanlı mâlî sistemine dâhil edilmiş oldu.

Sâhib-i Divan Şemseddîn, Abaka tarafından kendisinin Anadolu'ya atanmasından hemen önce bölgeye gönderilen İlhanlı noyinleri Gühertay ve Erksun ile ittifak ederek Anadolu'yu imar işlerine başladı. O sırada katında hazır bulunan İzzeddin Ay Bek eş-Şâmî'ye Malatya'yı yıllık 5.000 dirhem

³¹ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 30-31, s. 232.

³² Bu zat 631/1233-34'de Aksaray'da doğmuştur. Abaka'nın Anadolu'ya gelişinden sonra Malatya Kadılığı'ndan ayrılarak Bilâd-ı Şam'a gitmesi Bey Bars (Bey Pars) taraftarı olduğu ve Abaka'dan korkup makamını terk ettiği hissini uyandırmaktadır. 20 yıldan fazla bir süre Malatya Kadılığı görevinde bulunmuştur. Hüsameddîn el-Malatî, 1278'de Dımaşk Hanefî kadısı İbn el-Âdîm'in vefatı üzerine *Vâli-i Kudat el-Hanefîye bi-Dımaşk* (Dımaşk Hanefî Baş Kadılığı) vazifesine tayin edildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehebî, *Tarih el-İslâm*, 68. Tabaka, s. 33; Nuâymî, Abdulkâdir bin Muhammed, *ed-Dâris fî Tarih el-Medâris*, Tahkîk Câfer el-Hanî, C. 1, Kahire, ty., s. 514-516.

³³ Reşidüddîn Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.32; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 90; İbn Bîbî, *el-Evâmir el-Âlâiye*, C. 2, s. 199; Dâvud Benâkî, *Tarih-i Benâkî*, s. 434; Bey Bars (Bey Pars) el-Mansûrî ed-Devâdar, *Zubdet el-Fikre*, s. 159; İbn el-Fuvatî, *el-Havâdis el-Câmiâ*, s. 278; Hamdullah Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, Tahkik Dr. Abdülhüseyin Nevâî, Tahran 1387, s. 592; el-Verdî, Zeyneddîn bin Ömer, *Tetimmat el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*, Tahkîk Ahmet Rıfat el-Bedravî, C.2, Beyrut/Lübnan 1970, s. 320.

³⁴ Reşidüddîn Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.32.

³⁵ Reşidüddîn Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.32; İlhan Erdem, "Sâhib-i Divan Şemseddîn Cüveynî'nin Anadolu'ya Gelişi, Yeni Moğol Rejiminin Kurulması, Sonuçları", *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*, Ankara 2003, s. 331-339.

ve belli sayıda asker göndermek kaydıyla suyurgamişi (ihsan) etti. Şehir yönetimi kendisine havale edilen İzzeddin Ay Bek, vakit kaybetmeden Malatya'ya yöneldi. Şehir halkından şiddet yoluyla (be-zahm-ı çub) 300.000 dirhem topladı ve bu paralarla Şam'a kaçtı.³⁶

Sâhib-i Divan Şemseddin Cüveynî, Mecdü'l-Mülk Yezdî'nin tahrikiyle Abaka tarafından görevinden alındı ve yerine Mecdül Mülk, Amuderya (Ceyhun)'dan Mısır ülkesine kadar olan yerlerin yönetimine atanmak suretiyle geniş yetkilerle Sâhib-i Divanlık makamına geldi.³⁷

II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu Mesud, 1280 yılı civarında Karadeniz üzerinden Anadolu'ya girerek Abaka'nın huzuruna gitti. Abaka'nın ölümünden sonra yerine oğlu Teküder (1282-1284) geçti.³⁸ Teküder, Selçuklu ülkesini Mesud bin İzzeddin ile mevcut hükümdar III. Gıyaseddin arasında taksim etti.³⁹

Teküder, Sâhib-i Divan Mecdül Mülk Yezdî'yi görevinden alarak öldürttü. Onun yerine Anadolu'ya Sâhib-i Divan Şemseddin'in oğlu Hoca Harun'u atadı. Anadolu'nun savunma işlerine riyaset etmek üzere Kongurtay'ı atayıp yardımcılığına da Akbuka'yı getirdi.⁴⁰ Hoca Harun'un ölümünden sonra Anadolu yönetimine kardeşi Hoca Fahreddin atandı.⁴¹

Teküder'in halliyle yerine Abaka'nın oğlu Argun 27 Cemaziyelevvel 683/11 Ağustos 1284'te tahta çıktı. Argun tahta çıkınca, o sırada Tebriz'de bulunan Mesud bin İzzeddin Keykâvûs'u Selçuklu Sultanı olarak tayin etti.⁴² II. Mesud, Anadolu'ya hareket ederek 1284'te önce Kayseri'de daha sonra da Konya'da tahta çıktı. Mesud tahta çıktıktan sonra III. Gıyâseddin Keyhüsrev; Ahmed Teküder ve Kongurtay ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle Argun tarafından öldürüldü. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin tek hükümdarı II. Mesud oldu.⁴³

Argun tahta çıktıktan sonra bazı yeni atamalar yaptı: Anadolu'nun hüküm ve emâretine Hülecü ve Keyhatu'yu yolladı. Oğlu Gâzân'ı ise Horasan, Mazanderân ve Rey'e atadı.⁴⁴

³⁶ Reşidüddin Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.32.

³⁷ Reşidüddin Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.39; Dâvud Benâkâtî, *Tarih-i Benâkâtî*, s. 435.

³⁸ Abaka, 20 Zilhicce 680/1 Nisan 1282'de öldü. Teküder, 13 Rebiülevvel 681/21 Haziran 1282'de tahta oturdu. Bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.41-44.

³⁹ Osman Turan, *Türkiye*, s. 583.

⁴⁰ Reşidüddin Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.47.

⁴¹ Hamdullah Müstevfi, *Tarih-i Güzide*, s.597.

⁴² Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Nşr. Mahmûd Deyyub, C. 2, s. 351.

⁴³ Osman Turan, *Türkiye*, s. 584.

⁴⁴ Reşidüddin Fazlullah, *Dastan-ı Abağa Han*, s.62; Dâvud Benâkâtî, *Tarih-i Benâkâtî*, s. 442.

Argun'un 1291'deki vefatıyla İlhanlı emirleri, tahta kimin geçeceği meselesini tartıştılar. Horasan'da bulunan Gâzân'ın, Şehzâde Baydu'nun, Lekzi'nin ve Anadolu'da bulunan Keyhatu'nun tahta davetleri hususları tartışıldı. Neticede Baydu ve Keyhatu'nun daveti için haberciler gönderilmesi kararlaştırıldı.⁴⁵ Samagar Noyin, Anadolu'ya gelerek Keyhatu'yu davet etti. Keyhatu 24 Recep 690/23 Temmuz 1291'de İlhanlı tahtına oturdu. Tahta çıktıktan sonra 6 Zilhicce 691/18 Kasım 1292'de Anadolu Sâhib-i Divanlığı görevine Sadreddin Zencânî'yi atadı.

Keyhatu'nun 6 Cemaziyelevvel 694/24 Mart 1295'te ölümünden sonra Baydu-Gâzân tahta mücadelesi yaşandı⁴⁶ ve bu mücadeleden Gâzân galip çıkarak 1295'te tahta çıktı.

1298'de Türkiye Selçuklu Sultanı II. Mesud, Baltu isyanında Gâzân Mahmud Han'a karşı Baltu'yu desteklediği gerekçesiyle tahttan alınarak yerine III. Alâeddin Keykûbad bin Feramurz bin Keykâvus geçirildi.⁴⁷ Yeni Selçuklu hükümdarı Anadolu'ya dönüşünde Malatya'ya uğramıştı. O sırada Malatya sipehdârı Kutbeddin idi. Kutbeddin'in babası ekâbirden Divanî Nureddin Şahab-ı Malatyavî adlı bir zattı. III. Alâeddin Keykubad, bu zata işkence etmek sûretiyle ölümüne sebep olunca oğlu Kutbeddin isyan etti. Malatya'ya gönderilen tahsildarlara işkence ederek şehir hazinesine (hâssa-i şehri) ait vergiler dışında toplanan paralara el koydu. Sultan Âlâeddin bu hadise üzerine Malatya önlerine gelerek şehri kuşattı. Şehir halkı Sultana direndi. 10 günlük kuşatmanın ardından Sultan herhangi bir netice elde edemeden Malatya önlerinden ayrılıp önce Divriği'ye oradan da Sivas'a gitti.⁴⁸

İlhanlı hükümdarı Gâzân Han, 11 Şevvâl 703 (17 Mayıs 1304)'te vefat etti.⁴⁹ Gâzân Han'ın vefatından sonra yerine 15 Zilhicce 703 (19 Temmuz 1304)'te Olcaytu geçti.⁵⁰ Olcaytu'nun tahta geçişiyle yönetim kadrolarına

⁴⁵ Ay Bek ed-Devâdarî, Ebî Bekr bin Abdullah, *Kenz ed-Dürer ve Câmi el-Gurer*, C. 8, s. 322.

⁴⁶ Baydu-Gâzân taht mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hamdullah Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, s. 602.

⁴⁷ Reşidüddin Fazlullah Ebu'l-Hayr, *Tarih-i Mübarek Gâzânî Dastan-ı Gâzân Han*, Nşr. Karl Jahn, 1357/1940, s. 121.

⁴⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 228-229.

⁴⁹ Kaşanî, Ebu'l-Kasım Abdullah bin Muhammed, *Tarih-i Olcaytu*, Sadeleştiren Mehî Hanbelî, Tahran 1348, s. 15; Krş. Kaşanî, Ebu'l-Kasım Abdullah bin Muhammed, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992, s. 59; Vassaf, *Tecziyetü'l-Emsar*, s. 270; Dâvud Benâkî, *Tarih-i Benâkî*, s. 470.

⁵⁰ Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu*, Sadeleştiren Mehî Hanbelî, s. 24; Krş. Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, s. 67; Vassaf, Şerefüddin Abdullah bin Fazlullah

bazı atamalar yapıldı. Kutluğ Şah, Gâzân Han döneminde olduğu gibi *Emirü'l-Ümerâ* mansıbında kaldı. Reşidüddîn *Vezâret*, Sadreddîn Muhammed Savecî ise *Sâhib-i Divan* görevlerine devam ettiler.⁵¹ *Emirü'l-Ümerâ-ı Memâlik-i Rûm* (Anadolu Umumî Valiliği) görevine 3 Zilhicce 704 (27 Haziran 1305)'te İrencin Noyin atandı.⁵²

İrencin Noyin'in Anadolu *Emirü'l-Ümerâlığı* döneminde Malatya şehrinin idarî, askerî ve hukukî yönetimi hakkında Memlûk dönemi tarihçileri ayrıntılı bilgi vermektedirler. Memlûk Devleti'nin 715/1315 Malatya Seferi'nin görgü tanığı olan Ebu'l-Fidâ, seferin Dımaşk safhasının tanığı Birzâlî, dönemin bir diğer çağdaş kaynağı Nüveyrî ve İlhanlılar dönemi müelliflerinden Kaşanî'nin verdiği bilgilerden Malatya'nın yönetim kadroları hakkında teferruatlı bilgi edinebiliyoruz. Nüveyrî, kuşatma sırasında Malatya hâkiminin (Hâkim-i Malatya) Bedreddin Mezâmîr bin el-Emîr Nureddin olduğunu kaydetmektedir.⁵³ Hadisenin görgü tanığı Ebu'l-Fidâ; babası ve dedesi Malatya hâkimlerinden olan *Ümerâ-ı Rûm* ailelerinden birine mensûp Malatya hâkimi (hâkim-i Malatya) Cemâleddin ve kendisine yöre Hristiyanlarının lûgatında el-Emîr el-Kebîr anlamına gelen Mezâmîr unvanı verildiğinden bahseder.⁵⁴ Kaşanî, Malatya emîri olarak Şehâbeddin Mezâmîrî ismini zikreder.⁵⁵ Makrizî, sahib-i Malatya olarak el-Emîr Bedreddin Mezâmîr ibn el-Emîr Nureddin adını verir.⁵⁶

Kaynaklardaki bilgiler değerlendirildiğinde Malatya yöneticisi olarak Bedreddin, Cemâleddin ve Şehâbeddin olmak üzere üç farklı isim görülmektedir. Aksarayî'deki bir kayıt kaynaklarda Malatya yöneticisinin adının niçin farklı yazıldığını açıklayabilir. Müellif, Türkiye Selçuklu Sultanı III. Âlâeddin Keykubad'ın 1298'de Anadolu'ya gelişi hadisesini anlatırken Malatya'ya uğradığını ve buranın köklü ailelerinden Divanî Nureddin Şahab el-Malatyevî'ye işkence ederek ölümüne sebebiyet verdiği, bunun üzerine bu zatın oğlu Malatya sipehdârı Kutbeddin'in istenilen vergiyi

Şirazî, *Tecziyet el-Emsar ve Tecziyet el-Âsar*, Nşr. Abdulmuhammed Ayetî, 1346, s. 275; Hâfız Ebrû, Şihabuddîn Abdullah Hâfî, *Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşidî*, Nşr. Dr. Hanbaba Beyanî, Tahran 1349, s. 66; Hamdullah Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, s. 606.

⁵¹ Vassaf, *Tecziyetü'l-Emsar*, s. 276.

⁵² İrencin Noyin, 25 İlhanlı emir-i kebirinden biri olup Tokuz Hatun'un kardeşi Sarıca'nın oğludur. Bkz. Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu*, Sadeleşiren Mehîr Hanbelî, s. 8-9; Krş. Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, s. 53-54.

⁵³ en-Nüveyrî, Şihabuddîn Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb*, Tahkîk Prof. İbrahim Şemseddîn, C. 32-33, Beyrût/Lübnân 1424/2004, s. 169.

⁵⁴ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. 2, Nşr. Mahmûd Deyyûb, s. 419 vd.

⁵⁵ Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, s. 201.

⁵⁶ Makrizî, Takıyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Ali, *es-Sülûk li-Mârifet-i Düvel el-Mülûk*, Tahkîk Muhammed Abdülkâdir Âtâ, C. 3, Beyrût/Lübnân, ty, s. 6.

ödemediği, Sultan III. Âlâeddin'in de Malatya'yı on gün boyunca kuşattığı bilgisini vermektedir.⁵⁷

Aksarayî'deki bu kayıt, Nüveyrî ve Ebu'l-Fidâ'da geçen İbn Nureddin ismini doğrulamaktadır. Yani Malatya yöneticisi Türkiye Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde Malatya'da ikamet eden ve ekâbirden bir zat olan Nureddin Şahab el-Malatye'vî'nin oğludur. Bu yöneticinin hangi tarihte şehir yönetimine atandığına dair herhangi bir kayıt yoktur. 1298'de Malatya sipehdârı olan kardeşi Kutbeddin'in ölümü veya bir şekilde görevden alınmasının ardından bu göreve atandığını kabul edebiliriz. Malatya yöneticisinin ismi kaynaklarda farklı geçse de doğrusunun Emîr Nureddin'in Şahab nisbesine atfen ve Osmanlı tahrir defterlerinde geçtiği şekliyle Şehâbeddin Mezâmîr olması gerekir.⁵⁸ Nejat Göyünç, *Memlûk Devrinde (Eski) Malatya'da Bir Aile*⁵⁹ adlı tebliğinde Mezâmîr ailesinin şeceresini vermekte ve Emîr Nureddin'den sonra Cemâleddin ve Şehâbeddin Hızır adlı iki isim göstermektedir. Kanaatimizce, bu iki isim aynı kişiler olup dönemin kaynaklarında farklı adlandırılmalarından dolayı bu şekilde algılanmıştır.

Şehâbeddin Hızır Mezâmîr yönetimindeki Malatya'da İlhanlılar adına İbn Kürboğa Şihne olarak bulunuyordu.⁶⁰ Malatya âmâline dâhil bulunan Hısn-ı Erkeni (Erkeni Kalesi)⁶¹ hâkimi Mendu idi ve İlhanlılar adına bölgede kussâd (haberci) olarak görev yapmaktaydı.⁶² Şehir kadısı ise eş-Şerif Şemseddîn el-Malatî idi.⁶³

⁵⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 228.

⁵⁸ *Evkâf-ı Medrese-i Şahabîyye-i Kübra der bâtın-ı Malatya ki Şehâbeddin Hızır Mizâmîrâ binâ etmiştir*. Bkz. Nejat Göyünç, "Memlûk Devrinde (Eski) Malatya'da Bir Aile", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul (23-28 Eylül 1985), s. 245-250.

⁵⁹ Nejat Göyünç, "Memlûk Devrinde (Eski) Malatya'da Bir Aile", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul (23-28 Eylül 1985), s. 245-250.

⁶⁰ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. 2, Nşr. Mahmûd Deyyub, s. 420.

⁶¹ Günümüzde Malatya'nın Doğanşehir ilçesine bağlı Erkenek beldesidir.

⁶² Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. 2, Nşr. Mahmûd Deyyub, s. 420.

⁶³ Memlûklerin Malatya Zaptı'nı anlatan kaynaklar Malatya Kadısı'nın ismini zikretmezler. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi hadisenin Dimaşk safhasının görgü tanığı Birzâlî, Malatya Seferi'nden hemen sonra eş-Şerif Şemseddîn el-Malatî'nin Malatya'dan Dimaşk'a geldiğini, 1 Cemaziye'l-ahir 715 (2 Eylül 1315)'te Dimaşk Kadılığı'na, 16 Cemaziyel-ahir (17 Eylül)'de ise Dimaşk merkezindeki Medrese el-Hatuniye müderrisliğine tayin edildiğini söylemektedir. Kadı'nın 659/1260-61'da doğduğu, henüz buluğa ermemiş bir çocuk iken Malatya hatibliği ve kadılığı görevine getirildiği ve yaklaşık 20 yıl boyunca Malatya kadılığı vazifesini yürüttüğünü de kaydetmektedir. Bkz. Birzâlî, *Âlâmeddin Ebû Muhammed el-Kâsım bin Muhammed bin Yûsuf, el-Vefayât li'l-Birzâlî*, Nşr. Ebû Yahya Abdullah el-Kundurî, 1426/2005, s. 316; Nuâymî, Kadı Şemseddîn el-Malatî'nin Şaban 727 (Haziran 1327)'de 85 yaşında iken vefat ettiğini söyler. Bkz. Nuâymî, *ed-Dâris fî Tarih el-Medâris*, C. 1, s. 505-506.

3. Malatya'nın Coğrafi Konumu (XIV. Yüzyıl Kaynakları Işığında)

Malatya, coğrafi konumu itibarıyla 7 temel bölgenin 5'incisinde yer almaktadır. Ortaçağ coğrafyacıları tarafından Malatya'nın Sugûr el-Cezîre, Bilâd-ı Ermen ve Bilâd-ı Şam'a bağlı olduğuna dair farklı bilgiler verilse de genel olarak şehrin Bilâd-ı Şam sınırları içerisinde olduğu kabul edilmiştir.

XIV. yüzyıl müellifi Hamdullah Müstevfî Malatya'dan bahsederken: *"Elbruz Dağı büyük bir dağdır ve Bâb el-Ebvâb'a kadar uzar. Türkistan'dan Hicaz'a kadar uzunluğu 100 fersah⁶⁴ olan birçok dağın oluşturduğu bir dağ silsilesidir. Bundan dolayı bu dağ silsilesine Kaf derler. Bu dağ, Gürcistan tarafına ulaştığında Lekzî, Sümeysat ve Malatya'ya ulaştığında Kalikalâ, Antakya ve Masisa'da Lukkâm Dağı adını alır. Bu Lukkâm Dağı Şam ile Rûm'u ayıran hattır. Hims ve Dimaşk arasındaki uzantısına Lübnan, Mekke ve Medine ortalarına ulaşan kısmına ise Ârc derler."*⁶⁵ şeklinde bilgi verir.

XIV. yüzyılın bir diğer müellifi Ebu'l-Fida, Takvim el-Büldân adlı eserinde kendinden önceki coğrafya müelliflerinin görüşlerine de yer vererek Malatya ile ilgili teferrüatlı bilgi vermektedir. Eserinin Avâsım başlıklı bölümünde müellif: *"Zibatra⁶⁶, Bilâd-ı Şam'dandır. İbn Havkal, Zibatra'nın Bilâd-ı Şam'dan olduğunu, Rûm sınırına çok yakın olduğunu ve Rûmluların orayı tahrib ettiklerini söyler. El-İtval'dan bize ulaşan bilgilere göre Zibatra Se ve Ke Tûl'unda, Le ve Ne Arzı'ndadır. Ben diyorum ki, Zibatra şu an harab ve boş bir haldedir. Orada ne bir ziraatçı ne de bir zirâi ürün vardır. O kadar boş bir yerdir ki felaketin eşiğindedir. Zibatra, etrafı dağlarla çevrili bir yerdedir. Malatya'nın 2 menzil⁶⁷ güneyinde, Hisn-ı Mansûr (Adıyaman)'un yine 2 menzil batısındadır. Hisn-ı Mansur ile Zibatra arasında bir dağ ve derbent bulunmaktadır. Malatya'ya gittiğim 715 yılı Muharremi (Nisan 1315)'nde oradan geçtim. O sene Muharrem Nisan ayına tesadüf etmişti. Biz Zibatra'da sık ağaçlar arasında öyle büyük tavşanlar gördük ki Şam ülkesinde daha önce onlar kadar büyük olanını görmemiştik.*

⁶⁴ At ile bir saatte gidilen mesafeye muâdil olan Fersah, 3 mil veya 6000 ez-Zirâ eş-Şer'iyye'ye (1 Zirâ eş-Şer'iyye=1,0387 m) eşittir. Tam olarak 5,762,8 metrelik uzunluk ölçüsü olan fersah, yaklaşık olarak 6 km'dir. Bkz. Walther, Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, İstanbul 1990, s. 76; Cl. Huart, "Fersah", *İA*, IV, 574; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, İstanbul 1993, s. 609.

⁶⁵ Hamdullah Müstevfî Kazvinî, *Nûzhet el-Kulûb*, Tashih-Tahkik Gay Le Stange, Brill-Leiden 1854/1933, s. 191-192.

⁶⁶ Günümüzde Malatya'ya bağlı Doğanşehir ilçesidir.

⁶⁷ Kervanların ve posta tatarlarının konakladıkları ve at değiştirdikleri bina ve han anlamına gelen menzil, bir sefer anında ordunun lojistiğinin karşılandığı yerlerdi. Zamanla mesafe bildiren bir uzunluk ölçüsü anlamında kullanılmıştır. İki menzil arası mesafe yaklaşık olarak 45 km'dir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, İstanbul 1993, s. 479.

O tavşanları avladık. Malatya; İbn Havkal Malatya'yı Bilâd-ı Şam cümlesinden sayar ve derki Malatya, Sugûr'da Lukkâm Dağı eteklerinde bulunan büyük bir şehirdir, Rûm sınırına 1 menzil mesafededir. Biz orayı Bilâd-ı Ermen'den sayıyoruz. Bu daha doğrudur. Fakat İbn Hurdazbih orayı Sugûr el-Cezîre'den saymıştır."⁶⁸ şeklinde gördüğü yerleri anlatmaktadır. Müellif, eserinin Mesâfât-ı Şâm (Şam şehirlerinin mesafesi) başlıklı bölümünde Malatya'nın çevre şehirlere olan uzaklığını İbn Havkal'ı referans alarak şu şekilde vermektedir: "*İbn Havkal der ki, Şam'ın uzunluğu Malatya'dan Refah'a 25 merhale*"⁶⁹. *Malatya'dan Menbic'e 4 merhale, Menbic'den Haleb'e 2 merhale, Haleb'den Hıms'a 5 merhale, Hıms'dan Dımaşk'a 5 merhale, Dımaşk'tan Taberiye'ye 4 merhale, Taberiye'den Remle'ye 3 merhale ve Remle'den Refah'a 2 merhale olmak üzere toplam 25 merhale. Şam'ın genişliğine gelince, en geniş kısmı Fırat tarafıdır ve buradan Menbic Geçidi (Cısr-i Menbic)'ne, oradan Kınnesrin sınırındaki Kurus'a, oradan Antakiye sınırındaki âvâsıma, oradan Lukkâm, Masisa, Âzene ve Tarsûs'a kadar uzar, genişliği toplam 10 merhale*"⁷⁰.

Dicle ve Fırat Arasındaki Cezîre başlıklı bölümünde ise şu bilgileri vermektedir: "*Cezîre, güney-batı tarafından Bilâd-ı Rûm sınırına kadar ulaşır. Fırat'ın bu taraftan kıvrım yaptığı yer olan Malatya'dan Sümeysat'a, Kal'at er-Rûm'a, Bîre'ye ve onun karşısındaki Menbic'e, Balis'e, Rakka'ya, Kırkısiye'ye, Rahbe'ye, Heyt'e ve Ahbâr'a kadar uzanır. Fırat bu noktadan çıkarak Tikrit'e ulaşır ve Cezîre burada biter.*"⁷¹

Fırat Nehri başlıklı bölümde: "*Fırat Nehri'nin kaynağı Erzen-i Rûm'dur. Fırat, buradan Malatya'ya ulaşır. Malatya'nın Tûl'u 61 derece, Arz'ı 37 derecedir. Malatya'dan doğu tarafına bükülen nehir Kal'at er-Rûm'a ulaşır. Kal'at er-Rûm'un, yüksek ve müstahkem bir kapısı vardır. Güney-batıya doğru akışına devam eden Fırat, bir kavis yaparak kuzey-doğuya yönelir ve Bîre'ye ulaşır. Sonra güney-doğu istikâmetindeki akışına devamla Kal'a Câber'e, oradan da Rakka'ya akıp gider.*"⁷²

⁶⁸ Ebu'l-Fidâ, *Takvim el-Büldân*, Farsça Tercüme Abd el-Muhammed Ayetî, Tahran, ty., s.252-253.

⁶⁹ Yaya olarak bir insanın ortalama bir yürüyüş ile 8 saatte aldığı mesafedir. Yaklaşık olarak 45 km'lik mesafedir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, s. 481.

⁷⁰ Ebu'l-Fidâ, *Takvim el-Büldân*, s. 254. Bu hesaplama göre Bilâd eş-Şam'ın kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu yaklaşık 1.125 km; doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu ise yaklaşık 450 km'dir. Tahmini olarak bir alan hesaplaması yapılacak olursa Bilâd eş-Şam'ın yaklaşık olarak 506.350 km² lik bir alanı kapladığı söylenebilir.

⁷¹ Ebu'l-Fida, *Takvim el-Büldân*, s.302.

⁷² Ebu'l-Fida, *Takvim el-Büldân*, s.69-70.

Müellif, Malatya'nın yakın şehirlere olan mesafesini de kaydetmiştir: “*Kâhta, yüksek ve müstahkem bir kaledir. Bağlık ve sulak bir yerdir. Malatya'ya 2 ruz (gün) mesafededir.*”⁷³ *Hısn-ı Mansûr ve Malatya arasında bir dağ vardır ve bu dağda Malatya tarafında düşen bir derbend bulunmaktadır.*”⁷⁴

Malatya'nın fizikî özelliklerinden: “*Malatya, bol meyvesi, ağaçları ve nehirleri olan bir şehirdir. İbn Havkal der ki, orası dağlık bir yerdir ve dağlarında armut ve diğer meyve ağaçları vardır. Bu ağaçlar herhangi bir kimsenin mülkiyetinde değildir ve herkes meyvelerinden serbestçe devşirebilir. İbn Sâid der ki, Malatya Sugûr'un merkez şehirlerinden biridir. Kuzeyinde bir dağ vardır. Sis, onun batısına düşmektedir. Etrafı dağlarla çevrili olan düz bir zemin üstündedir. Bol suyu olan bir nehri vardır. Bağ-bostanı çoktur. Malatya, Kâhta ve Gerger yakınındadır. Araları 2 merhalelik bir mesafedir. Zibatra'nın kuzeyindedir ve araları 1 merhale-i sengindir. Tatlı su (içme suyu) evlerine ve sokaklarına ulaşır.*”⁷⁵ şeklinde bahsetmektedir.

Coğrafyaya dair eserlerin Malatya ile ilgili verdiği bilgiler ışığında şehrin coğrafi konumu ile ilgili bir değerlendirme yapacak olursak: Şehir, Hicaz Yarımadası'ndan başlayarak kuzeye doğru uzanan Elbruz Dağ silsilesinin Anadolu'da dirsek yaptığı bir noktada yer alır. Kaynaklarda Lukkâm Dağı olarak adlandırılan bu dağ silsilesinin Anadolu uzantısı, üzerindeki geçitlerle Kafkasya-Anadolu-Suriye-Hicaz transit geçişi bakımından stratejik bir noktadır.

Şehrin matematiksel konumuna dair kaynaklarda yer alan sayısal veriler, günümüzdeki verilere çok yakındır. Ortaçağlar boyunca bir şehrin dünya üzerindeki konumunu tespit etmek amacıyla düzenlenen, astronomik gözlem sonuçlarının kayıtlı bulunduğu ve Zic⁷⁶ adı verilen cetvellerde Tûl, boylamı; Arz, enlemi göstermektedir⁷⁷.

Malatya'nın çevre şehir ve bölgelere göre konumu, dönemin temel uzunluk ölçüleri olan *fersah*, *menzil* ve *mil* ile ifade edilmiştir. Şehrin çevre şehirler ile olan uzaklığını tespitiye yönelik verilen bu ölçüler de günümüzedekine oldukça yakındır.

⁷³ Ebu'l-Fidâ, *Takvim el- Büldan*, s.291.

⁷⁴ Ebu'l-Fidâ, *Takvim el- Büldan*, s.297.

⁷⁵ Ebu'l-Fidâ, *Takvim el- Büldan*, s.439.

⁷⁶ Yavuz Unat, “Zic”, *DİA*, XXXIV, 397-398.

⁷⁷ İ. Hakkı Akyol, “Arz”, *İA*, I, 656-657; Cengiz Aydın, “Arz”, *DİA*, III, 440-442.

Dağların uzanış yönü, nehirlerin akış istikâmeti, geçitlerin arazi şekilleri coğrafi konumun belirleyici unsurları olarak tebarüz eder. Erzen-i Rûm (Erzurum)'dan doğup güney istikâmetine doğru akışına devam eden Fırat Nehri, gerek taşıdığı su miktarı gerek ulaşımdaki önemi bakımından günümüzde bile ehemmiyetini korumaktadır. Kemah'a kadar hareketine düz bir doğrultuda devam eden nehir Malatya'yı doğu kısmından çevirerek güneye doğru akar. Buradan -yukarıda ayrıntılı olarak açıklandığı üzere- Kal'at er-Rûm⁷⁸-Bîre-Rakka istikâmetini takip ile güneye devam eder. Fırat Nehri'nin bu konumu, bazı tarihî hadiselerin şekillenmesine etki etmiştir. Tarihî süreçte Rûm (Anadolu), Fırat'ın doğusu (Bilâd-ı şark) ve Fırat'ın batısı (Rûm) olarak ikiye ayrılmaktadır. İlhanlı hükümdarı Hülâgu, Rûm'u Türkiye Selçuklu hükümdarları İzzeddin Keykâvus ve Rükneddin Kılıçarslan arasında paylaştıırken coğrafi olarak Fırat nehrini esas almış ve taksimatı buna göre yapmıştı.

Fırat Nehri'in akış hızının (debi) Malatya'nın güneyinden itibaren – Sümeysat (Samsat)'ta- azalması gemilerin bu noktadan itibaren hareketini mümkün kılmıştır. Hülâgu, 1259 Suriye Seferi'nde ordusunu biri Malatya, biri el-Bîre (Birecik) ve diğeri de Kal'at er-Rûm⁷⁹ üzerine kurduğu üç köprüden Fırat'ın karşı yakasına geçirebilmiştir.⁸⁰

Coğrafyaya dair yazılan eserlerde Malatya'nın güneyinde bulunan Zibatra ile Hısn-ı Mansûr arasında bir geçitten bahsedilmektedir. Burası, Memlûk ordusunun 715/1315 Malatya kuşatması sırasında geçişinde çok büyük zorluklar yaşadığı geçittir.

4. Memlûk Türk Sultanlığı'nın Anadolu Hâkimiyeti Mücâdelesini: Malatya'nın Zaptı (22 Muharrem 715/28 Nisan 1315)

4.1. Tarihî Süreç

Memlûk Türk Sultanlığı, El-Muiz Ay Bek et-Türkmânî es-Salihî'nin 29 Rebiyûlahir 648 (31 Temmuz 1250)'de Kahire'de tahta çıkmasıyla kuruldu.⁸¹ Deşt-i Kıpçak bölgesinden getirilen özel yetenekli ve ücretli

⁷⁸ Rûm, Romalıların Ülkesi anlamına gelmektedir. Roma hâkimiyet sahası Küçük Asya'da Fırat Nehri'ne kadar uzandığından genel anlamda Fırat'ın batı tarafında kalan yere coğrafi bir terim olarak Rûm denilmiştir. Bkz. Tuncer Baykara, "Rum, Şam ve Anadolu Kavramları Üzerine", *F. Ü. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Birinci Orta Doğu Semineri*, (Elazığ, 29-31 Mayıs 2003), s. 33-38.

⁷⁹ Günümüzde Gaziantep'in Yavuzeli ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

⁸⁰ İbn el- Fuvatî, *el-Havâdis el-Câmiâ*, s. 243-244.

⁸¹ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Tahkîk Dr. Muhammed Zeynuhum-Prof. Yahyâ Seyid Hüseyîn, 3. Cilt, ty., s. 221; İbn Şihne, eş-Şeyh Muhibeddîn Ebu'l- Vâlidü Muhammed bin Muhammed, *Ravz el-menâzir fî İlm el-Evâil ve'l-Evâhir*, Tahkîk Seyyid Muhammed Muhennâ,

askerler-Memlûk⁸²-Eyyûbî askerî teşkilâtı içerisinde yetiştirilmekteydi.⁸³ Bu askerlerden biri olan Ay Bek, Eyyûbî Sultanı el-Melik es-Sâlih'in Memlûkü idi. Ay Bek, son Eyyûbî Sultanı el-Melik el-Muazzam Turan Şah'ın Şecere'd-dür tarafından öldürülmesinin ardından, onunla evlendi. Müdebbir el-memleke (Ülke Kontrolörü) görevine atandıktan kısa bir süre sonra ilk Memlûk Türk hükümdarı olarak Kahire'de tahta çıktı.⁸⁴

Memlûk Türk Sultanlığı, kuruluşundan itibaren Mısır ve Bilâd-ı Şam (Suriye-Filistin-Ürdün) topraklarını birleştirmeye yönelik bir strateji takip etti. Türk Sultanı Seyfeddin Kutuz (1259-1260) döneminde Hülagu önderliğinde İlhanlı kuvvetleriyle Ayn Calut (Günümüzde Filistin sınırları içerisinde)'ta yapılan savaşı Memlûk kuvvetleri kazandı ve bu başarı Memlûklerin o günkü Türk-İslâm dünyası nezdinde büyük bir itibar kazanmasına zemin hazırladı. Cengiz'in 1220'de Batı Seferi ile başlayan Moğolların yenilmezlik süreci Ayn Calut'ta ilk kez kesintiye uğradı.⁸⁵ El-Melik ez-Zahir Rükneddin Bey Bars (Bey Pars) el-Bundukdârî (1260-1277)'nin iktidarı döneminde Kahire ile Bilâd-ı Şam'ın bütünleşmesi sağlandı. Bilâd-ı Şam'ın merkezi Dimaşk şehri (Medinet-i Dimaşk) idi ve Kahire'nin savunması açısından önemli bir konumda yer alıyordu. Halep ise Suriye hinterlandında yer alan -başta İlhanlılar olmak üzere- güç odaklarının bölgeye yapacakları saldırılara karşı bir savunma görevi görüyordu.⁸⁶ Kahire'nin güvenliğini sugûr bölgelerinin elde tutulmasında gören Türk Sultanı Bey Bars (Bey Pars)- yukarıda da değindiğimiz üzere-Anadolu Seferi'ne çıktı.

Bey Bars (Bey Pars)'tan sonra oğulları Berke Han (1277-1279) ve Seyfeddin Sülemiş (Temmuz 1279-Kasım 1279) sırayla Memlûk Devleti

Beyrût/Lübnân 1417-1997, s. 256; İbn İyâs, Muhammed bin Ahmed bin İyâs el-Hanefî el-Mısırî, *Bedaî ez-Zuhûr fî Vekâî ed-Duhur*, yy., 1960, s. 73.

⁸² Arapça meleke fiil kökünden türemiş bir ism-i meful olan Memlûk kelimesinin sözlük anlamı, efendisinin temellükü altında bulunan köle demektir. İstilahta ise, harplerde köle düşerek veya tüccarlardan satın alınarak köle olan beyaz erkeği ifade eder olmuştur. Zamanla özel bir anlam kazanan bu kelime, hükümdar veya emirlerin muhafız birliklerinde görev yapan özel, içtimai ve hukukî bir statüye sahip ücretli askeri ifade etmiştir. Bkz. Kâzım Yaşar Koprman, *Makaleler*, Haz. E. Semih Yalçın-Altan Çetin, Ankara 2005, s. 545-546.

⁸³ Özel yetenekli asker olan *Memlûk* kendisini getiren tüccarla birlikte sultana arz edilirdi. Sultan tarafından satın alınan *Memlûk* Tibak adı verilen eğitim dairesine yerleştirilir ve buradan hükümdarlığa kadar yükselebilirdi. Memlûk askerinin eğitimi ve yetiştirme tarzı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Altan Çetin, *Memlûk Devleti'nde Askerî Teşkilât*, İstanbul 2007, s. 79-92.

⁸⁴ İbn İyâs, *Bedaî ez-Zuhûr*, s. 73.

⁸⁵ Ira Marvin Lapidus, *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Cambridge/Massachusetts 1967, s. 11.

⁸⁶ I. Marvin Lapidus, *Muslim Cities*, s. 12.

tahtına çıktılar. Süleymiş'in iktidarı döneminde müdebbir-i memleke görevine getirdiği el-Melik el-Mansûr Seyfeddîn Klavun Ebu'l-Meâli el-Elî es-Salihî en-Necmî, kısa bir süre sonra Süleymiş'i tahtan indirerek 12 Recep 678 (18 Kasım 1279)'de yedinci Memlûk Türk hükümdarı olarak tahta çıktı.⁸⁷

Seyfeddîn Klavun döneminde Anadolu hâkimiyeti noktasında önemli adımlar atıldı. Ayn Tab (Gaziantep), Behisne (Besni), Gerger ve Kâhta Memlûk idâresine girdi. Sis (Kozan) bölgesine yapılan saldırılarla bölgedeki Ermeniler haraca bağlandı. Seyfeddîn Klavun'dan sonra Memlûk tahtına oturan el-Melik el-Eşref Selâhaddîn Halil (1290-1293) döneminde son Haçlı birliklerinin bulunduğu Akka fethedildi. Anadolu hâkimiyeti noktasında önemli bir adım atılarak müstahkem ve geniş bir yer olan Kal'at er-Rûm, 11 Recep 691 (28 Haziran 1291)'de otuz üç günlük bir kuşatmanın ardından fethedildi.⁸⁸ Eşref Halil'in öldürülmesinin ardından tahta çıkan el-Melik en-Nâsır Muhammed (İlk saltanatı 1293-1294/İkinci saltanatı 1299-1309/Üçüncü saltanatı 1310-1341)'in ikinci saltanatı döneminde İlhanlılar ile yaşanan güç çatışmaları Bilâd-ı Şam'ın merkezi Dimaşk ve Haleb'in geçici olarak İlhanlı hâkimiyetine girmesi sonucunu doğurdu. Dimaşk ve Haleb gibi stratejik bölgelerde yaşanan başarısızlıklar üzerine el-Melik en-Nâsır'ın Anadolu'ya yeniden birlikler sevk etti. 2 Ramazan 703 (8 Nisan 1304)'de Sis ve Malatya taraflarına bir tecrîd seferi⁸⁹ düzenlenerek bölge yağmalandı⁹⁰ ve İlhanlılara gözdağı verildi. 1315 yılına gelindiğinde ise Malatya zapt edildi.

4.2. Malatya Seferi'nin Nedenleri

Emir Çoban, Anadolu'da başlayan Türkmen hurucunu bastırdıktan sonra başarısını haber vermek üzere Bademşir adlı habercisini Olcaytu'ya

⁸⁷ el-Melik el-Mansûr Seyfeddîn Klavun Ebu'l-Meâli el-Elî es-Salihî en-Necmî soyundan gelen yöneticiler 103 yıl boyunca Memlûk Devleti'nin yönetiminde yer aldılar. Klavunoğullarından tahta çıkan son hükümdar el-Melik es-Sâlih Emîr Hac'dır. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 222.

⁸⁸ İbn el-Fuvâtî, *el-Havâdis el-Câmiâ*, s.323; İbn Şihne, *Ravz el-menâzir*, s. 271.

⁸⁹ Tecdîd, müfreze, tim; birlik sevkî ve hareketi anlamlarını içermektedir. Baskın ve fetih amaçlı Tecdîd olmak üzere iki tür Tecdîd Seferi düzenlenirdi. Tecdîd Seferi'ne katılan asker sayıları 3.000, 4.000 ve bazen de 5.000'i bulabiliyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altan Çetin, *Memlûk Devleti'nde Askerî Teşkilât*, s. 179-180.

⁹⁰ 3.000 kişiden oluşan Tecdîd birliği, El-Melik en-Nâsır Muhammed'in emriyle el-Emîr Bedreddin Bektaş el-Fahrî mukaddemliğinde 2 Ramazan 703'te Dimaşk'a ulaştı. el-Emîr Bahadır As, Hıms Nâibi el-Emîr Balaban el-Cevkendâr, Hama Nâibi el-Emîr Kıpçak, Trabulus Nâibi el-Emîr Esendemir ve Haleb Nâibi el-Emîr Karasungur da Tecdîd'e dâhil oldular. Birlik iki gruba ayrıldı: Kıpçak mukaddemliğindeki birinci grup Malatya ve Kal'at er-Rûm tarafına; Karasungur mukaddemliğindeki ikinci grup ise Derbendât (Sugûr) bölgesine saldırdı. Bkz. Aynî, Bedreddin Mahmûd, *İkd el-Cumân fî Târih-i Ehli 'z-Zamân*, 4. Cilt, Tahkîk Dr. Muhammed Muhammed Emîn, ty., s. 300-301.

yollamıştı. Olcaytu da kendisine hil'at ve iktâ göndermişti. Dönemin tanığı Kaşanî, Emîr Çoban'a iktâ olarak neresinin verildiğine dâir bir kayıt düşmemiştir.⁹¹ Ancak Memlûk dönemi kaynaklarından Birzâlî, Emîr Çoban'a iktâ olarak Malatya'nın verildiğini söylemektedir.⁹² Emîr Çoban, Konya dönüşü iktâ olan Malatya'ya giderek yerleşti ve şehir şihneliğine İbn Kürboğa'yı atadı. Bir süre sonra da şehirden ayrıldı. Malatya halkı İbn Kürboğa'nın zulmünden şikâyet ile Memlûk hükümdarı el-Melik en-Nâsır'a bir mektup yollayarak onu şehre davet ettiler. Dönemin kaynağı Kaşanî: “714 yılı Safer ayında Ebû Bekr lakaplı bir derviş hac menasikini yerine getirmek için Malatya'dan Şam tarafına gitmişti. Ona Haleb emirü'l-ümerâsı Ulkacı ile sohbet ve yakınlaşma fırsatı nasib oldu. Kendisini alıkoymasından kuşkuya kapıldı. Tabiatına hoş gelmesi ve muhtemel bir tehlikeyi gidermek için Ulkacı'ya: Benimle güvendiğin bir kişiyi yolla, Malatya şehrinden sana 100.000 Dinar hazırlayıp göndereyim, dedi. Hasılı Malatya şehrine dönene kadar onun şerrinden emin kaldı. Ulkacı, mutemedini Şeyh Ebû Bekr ile birlikte Malatya'ya yolladı. Ebû Bekr Malatya'ya varınca durumun keyfiyetini şehrin emîri Şehâbeddin Mezâmîrî'ye anlattı. Sözleştikleri malı vermekten vazgeçti. Mutemedi tutup Emîr Çoban'a yolladı. Emîr Çoban onu sorguladı. Mısır Sultanı Melik Nâsır'ın habercisi olduğunu, söz verilen malın ödenmesi ve alınması için geldiğini söyledi. Emîr adamı hoş tutarak Nâsır'ın yanına dönmesi için izin verdi. Ulak, Kahire'ye dönünce durumu Nâsır'a biraz eksilterek anlattı...”⁹³ demektedir. Müellifin bu kaydı kronoloji dışında diğer kaynaklardaki kayıtlarla örtüşmektedir. Kahire'ye gönderilen mektubun Safer 714 (Mayıs/Haziran 1314)'te değil de en iyi ihtimalle Ramazan 714 (Aralık/Ocak 1314)'ten sonra yazılması icap eder. Birzâlî, Malatya halkının Çoban'ın şehre atadığı yöneticinin zulmünden şikâyetle Memlûkları şehre davet ettiğini kaydetmektedir.⁹⁴ Çoban, Konya muhasarasının ardından iktâ olan Malatya'ya gittiğinden Kaşanî'de verilen tarih hatalı olmalıdır.

Dönemin Memlûk kaynakları Malatyalı Müslüman kadınların Hristiyan erkeklerle evlendirilmek sûretiyle İslâm'ın temel emirlerinden birine karşı geldikleri ve bu nedenle Malatya Seferi'nin elzem olduğu görüşüne yer vermişlerdir. Kanaatimizce bu görüş sefere meşrûiyet kazandırmak için ileri sürülmüştür. Malatya Seferi'ne bizzat iştirak etmiş olan tarihçi Ebu'l-Fidâ, şehirdeki Müslümân-Hristiyan evlilikleri hadisesinden bahisle asıl nedenin

⁹¹ Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, s. 201.

⁹² Birzâlî, *el-Vefâyât li'l-Birzâlî*, s. 311; Osman Turan, İktâ yerine Mâlikâne ibaresini kullanmaktadır. Bkz. Osman Turan, *Türkiye*, s. 640.

⁹³ Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, s. 201.

⁹⁴ Birzâlî, *el-Vefâyât li'l-Birzâlî*, s. 311.

Malatya halkının şehirde Tatarların ikametini temin ile bu Tatarların Kal'at er-Rûm, Behisne, Kâhta, Gerger gibi içerisinde Memlûk asker ve tebaasının yaşadığı yerlere sürekli akınlar yapmaları olarak gösterir. Ayrıca Memlûk Devleti için stratejik öneme sahip Kal'at er-Rûm'a Malatya'dan yapılan saldırılarla asayişin bozulduğunu da ifade eder.⁹⁵

İlhanlı öncü birliklerinin Memlûk hâkimiyetindeki bölgeleri yağmalamak üzere sürekli saldırıları⁹⁶ bu seferin temel nedenidir. Malatya halkının İslâm'a mugayir davranışlar sergiledikleri düşüncesi sefere meşrûiyet kazandırma kaygısından kaynaklanmaktadır. Malatya halkının Memlûk kuvvetlerini şehre daveti seferin hukuki gerekçesi olarak kabul edebilir.

4.3. Malatya'nın Zaptı

Memlûk Sultanı el-Melik en-Nâsır, Zilhicce 714 (Mart/Nisan 1315)'te el-Emîr Seyfeddîn Bek Temur (Pek Temur) es-Silahtâr el-Ebû Bekrî, el-Emîr Seyfeddîn Kulî, el-Emîr Âlâmeddîn Sancar el-Cemekdâr, el-Emîr Bedreddîn Muhammed bin el-Vezirî, el-Emîr Rûkneddin Bey Bars (Bey Pars) el-Hâcib en-Nâsirî, el-Emîr Seyfeddîn Erk Temur el-Câmedâr en-Nâsirî ve diğer Cuyûş el-Mansûre el-Mısriyye (Memlûk Sultanlığı Ordusu)'yi huzurunda toplayarak Malatya'ya yapılacak sefer için yukarıda adı geçen askerleri mukaddem⁹⁷ tayin etti.⁹⁸ Ayrıca sefere Bilâd-ı Şam Nâib es-Saltanası Seyfeddîn Tengiz/Deniz el-Hüsâmî'nin⁹⁹ komuta etmesi kararlaştırıldı.¹⁰⁰

⁹⁵ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Nşr. Mahmûd Deyyûb, C. 2, s. 418.

⁹⁶ Birzâlî'de, Malatya'dan yezek-i Müslimîn (Müslüman Yezekler) tarafından Memlûk beldelerine saldırılar yapıldığı kaydı bulunmaktadır. Bkz. Birzâlî, *el-Vefayât li'l-Birzâlî*, s. 297.

⁹⁷ Memlûk Devleti'nin askerî ve idarî hiyerarşisinde liyakat ve başarısı ile tebarüz etmiş Memlûklar aldıkları görevler ile belirleyici olmuşlardır. Devlet teşkilâtında mansıb sahibi olan âyân ve ekâbirin hiyerarşik bakımından en üstte olanı Erbâb es-Suyûf'tan (kılıç erbâbı) olanlardır. Erbâb es-Suyûf'un birinci tabakası Ümerâ el-Miîn'dir. Bu tabaka 100 atlıdan oluşur ve bu atlı birliklere Ümerâ el-Mie (Yüz Başı) komuta eder. Bir sefer anında bu Ümerâ el-Mie, 1.000 atlıdan oluşan birliğe komuta eder ve bu durumda Ümerâ el-Elf veya Mukaddem el-Elf (Bin Başı) rütbesini alır. Devlete bağlı eyâletlere bu tabakadan erbâb el-vezâif ve'n-Nüvvâb olarak atama yapılır. Erbâb es-Suyûf'un ikinci tabakası Ümerâ-i Tablhâne'dir. Bu tabaka 40 atlıdan oluşur. Bu tabaka da birinci tabaka gibi üst düzey idarecilerden (ekâbir-i vulât) oluşur. Üçüncü tabaka Ümerâ-i Âşerât (On Başı)'tır. Bunlar alt düzey yöneticilerdir. Erbâb es-Suyûf'un en alt tabakasında Ümerâ el-Hamse (Beş Başı) bulunur. Bkz. Kalkaşandî, eş-Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Kitab-ı Subh el-Âşâ*, C. 4, Kahire 1332/1914, s. 14-15.

⁹⁸ Ay Bek Ed-Devâdarî, Ebî Bekr bin Abdullah, *Kenz ed-Dürer ve Câmi el-Gurer*, Tahkik Hans Robert Reumer, C. 9, ty., s. 284.

⁹⁹ Tengiz bin Abdullal el-Hüsâmî, el-Hoca Âlâeddin es-Sivasî tarafından Sultan Laçin'e satıldı. Laçin'in öldürülmesinden sonra el-Melik el-Eşref Halil'in memâliki arasına girdi. Eşref'in de öldürülmesinin ardından el-Melik en-Nâsır tarafından satın alındı. Bu dönemde önce İmret-i Aşere rütbesinde olan Tengiz, 20 Rebiü'l-evvel 712 (23 Ekim 1312)'de Dimaşk

Sultan Nâsır'ın gönderdiği yazı 27 Zilhicce 714 (3 Nisan 1315)'te Dımaşk'a ulaştı. Gönderilen resmî yazıda Tengiz'in yapılacak seferde Mısır ve Şam ordularının mukaddemliğine (Mukaddem el-Cuyûş el-Mısriyye ve's-Şâmiye) atandığı ordunun her türlü techizât, alet ve silah ihtiyacını hazırlaması emrediliyordu.¹⁰¹

Kahire'de düzenlenen resmî töreninin (merâsim-i Sultan)¹⁰² ardından Mısır ordusu el-Emîr Seyfeddîn Bek Temur (Pek Temur) el-Ebû Bekrî öncülüğünde 29 Zilhicce 714 (5 Nisan 1315)'te Dımaşk'a ulaştı.¹⁰³ Mısır ordusunda Kadı el-Kudat Necmeddîn bin Sasrâ ve âyândan Şerefeddîn bin Fazlullah da yer alıyordu.¹⁰⁴ Burada ordunun sağ kolu, sol kolu ve merkez kolu tespit edildi. Mısır ordusu Dımaşk'ta bir süre kaldıktan sonra Haleb'e hareket etti. 1 Muharrem 715 (7 Nisan 1315)'te ise Seyfeddîn Tengiz, Dımaşk ordusu ile birlikte Haleb'e yöneldi. Cuyûş el-Mısriyye ve's-Şâmiye, 11 Muharrem (17 Nisan)'de Haleb' ulaştı. 13 Muharrem (19 Nisan)'de Safed, Trabulus, Hıms ve Hama askerleri ana orduya katıldılar.¹⁰⁵ Bu kuvvetlerin katılımıyla Mısır ve Şam ordusunun sayısı 10.000'e ulaştı¹⁰⁶ ve tüm ordu 15 Muharrem 715 (20 Nisan 1315)'te Ayn Tab'a doğru harekete geçti. Ayn Tab'a vardıklarında Kadı el-Kudat Necmeddîn bin Sasra ve

Nâib es-Saltanası olarak atandı. Malatya Seferi'nde elde ettiği başarı kendisine büyük bir prestij kazandı. Memlûk Sultanı en-Nâsır'ın kayınpederi de olan Tengiz, 28 yıl boyunca Dımaşk Nâib es-Saltanalığı görevini yürüttü. 740/1340'ta en-Nâsır tarafından İskenderiye'de boğdurulmak sûretiyle ortadan kaldırıldı. Seyfeddîn Tengiz el-Hüsâmî'nin hayatı ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. el-Kutubî, Muhammed bin Şâkir, *Fevât el-Vefiyât*, Tahkîk Dr. İhsan Abbâs, C. 1, Beyrut, ty, s. 251-258; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Tahkîk Prof. İbrahim Şemseddîn, C. 32-33, s. 118, 150-151; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed bin Ahmed bin Osman, *Zeylu Tarih el-İslâm*, Haz. Mazen bin Salim Bavezirî, ty., s. 477-480; el-Verdî, *Tetimmat el-Muhtasar*, C. 2, s. 466-467; İbn Tagrıberdî, Cemâleddin Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhel es-Sâfi ve'l-Müsteva fî Bâd el-Vâfi*, Tahkîk Dr. Muhammed Muhammed Emin, C. 4, Kahire 1989, s. 156-167; Aynı müellif, *en-Nücûm ez-Zâhire fî Mülûk-ı Mısır ve'l-Kahire*, Tahkîk Muhammed Hüseyin Şemseddîn, C. 9, Beyrut, ty., s. 30, 113, 122.

¹⁰⁰ En-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Tahkîk İbrahim Şemseddîn, C.32-33, s. 167.

¹⁰¹ Birzâlî, *el-Vefayât li'l-Birzâlî*, s. 288.

¹⁰² Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Nşr. Mahmûd Deyyûb, C. 2, s. 419.

¹⁰³ Birzâlî, *el-Vefayât li'l-Birzâlî*, s. 290.

¹⁰⁴ En-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Tahkîk İbrahim Şemseddîn, C.32-33, s. 167-168.

¹⁰⁵ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Nşr. Mahmûd Deyyûb, C. 2, s. 419.

¹⁰⁶ Memlûk dönemi kaynaklarında Malatya Seferi'ne katılan Mısır ve Şam ordusunun miktarı hakkında kesin bir sayı verilmemiştir. İlhanlı dönemi müellifi Kaşanî sefere 10.000 atlıının katıldığını kaydetmektedir. (Bkz. Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu*, Sadeleştiren Mehin Hanbelî, s. 171; Krş. Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, s. 202). Memlûk askerî sistemi içerisinde her Mukaddem el-Elf'in 1.000 atlıya komuta ettiği varsayılırsa Mısır'dan gelen ordunun en az 6.000 atlıdan oluşması gerektiği görülür. Dımaşk, Hama, Safed ve Trabulus'tan gelen Mukaddem el-Ulûf'un da 4.000 atlıya komuta ettiği kabul edildiğinde oluşan sayı Kaşanî'yi teyit eder.

âyândan bazıları burada beklediler. 21 Muharrem (27 Nisan)'de ordu Nehr-i Merzban-Râban-Nehr-i Ezrak (Göksu Nehri) güzergâhını takip ile Malatya'ya hareket ettiler. Nehr-i Ezrak üzerine taştan kurulan köprüler vasıtasıyla Rûm tarafına geçen ordu, Hısn-ı Mansûr'a ulaştı. Hısn-ı Mansûr'un kuzeyindeki Zeyl-i Cebel'de bulunan ve Kamerüddîn Hanı olarak da bilinen İnd Han'da bir süre konaklayan Memlûk ordusu yöre halkı tarafından Bend-i Tucuk olarak adlandırılan Derbend'e ulaştı. Derbend'in sert kayalıkları ve sarp yolları iki gün iki gece süren kazının ardından açıldı.¹⁰⁷ Ordu buradan geçerek önce Zibatra'ya ardından da 22 Muharrem 715 (28 Nisan 1315) Pazar günü Malatya'ya ulaştı.¹⁰⁸ Memlûk ordusu mukaddemi Seyfeddîn Tengiz, el-Emîr Seyfeddîn Erk Timur el-Camedâr'ı, Câliş¹⁰⁹ olarak şehre yolladı.¹¹⁰

Malatya halkı Memlûk seferini önceden haber aldıklarından şehrin kale ve burçlarında hazır bekliyorlardı.¹¹¹ el-Emîr Seyfeddîn Erk Timur el-Camedâr öncülüğündeki kuvvetler Malatya'yı kuşatmaya başladılar. Kuşatma üç gün boyunca devam etti. Malatya yöneticisi Şihabeddîn Mezâmîr, yanında şehir kadısı ve ekâbirden bir grupla şehrin güney/kıble kapısından (bâb el-Kıbelî) çıkarak âmân diledi. Kuşatmaya komuta eden Seyfeddîn Erk Timur, El-Emîr Sarımüddîn Özbek el-Hamevî önderliğindeki Hama kuvvetlerini şehrin bu kapısını tutmak üzere görevlendirdi. Hama askeri -kendilerine emir verilmediği halde- Tengiz'in gelişini beklemeden şehre girdiler. İç kale (ahmedek) merkez kapısında (bâb el-Medine) duran koruma askerlerini (muhafaza-i bi-hıfz) alt ederek şehir merkezine girdiler.¹¹² Hadise bu şekilde cereyan ederken Seyfeddîn Tengiz Malatya'ya ulaştı.¹¹³ Tengiz, şehre

¹⁰⁷ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Nşr. Mahmûd Deyyûb, C. 2, s. 419; Ay Bek ed-Devadârî, ordunun bu geçitte oldukça zorlandığını, taşlı yolları sarp yokuşları (akabe) aşmak için her biri 30 Zırau'l-amel (1 Zırau'l-Amel yaklaşık olarak 65,5 cm'dir.) uzunluğundaki kütükler kullanarak geçidi aşabildiğini ifade etmektedir. Bkz. Ay Bek ed-Devâdarî, *Kenz ed-Dürer*, Tahkik Hans Robert Reumer, C. 9, s. 284-285; Altan Çetin, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, TTK., Ankara 2009, s. 53.

¹⁰⁸ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Nşr. Mahmûd Deyyûb, C. 2, s. 419.

¹⁰⁹ Şâliş, Câliş el-asfer şeklinde de kullanılan bu terim, Memlûk ordusunun öncü birliğine verilen addır. Câliş, sefer esnasında ordunun önünde giderek düşmanın durumu hakkında araştırma yapıp istihbarat toplardı. Bkz. Altan Çetin, *Memlûk Devleti'nde Askerî Teşkilât*, s. 165-166; Baş tarafında bir tutam kıl bulunan ve sultana mahsus olan Şalis, büyük bir bayrak olup Sancak anlamına da gelmektedir. Bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zâkir Kadîrî Ugan, C. 2, İstanbul 1970, s. 8-9.

¹¹⁰ En-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Tahkik İbrahim Şemseddîn, C.32-33, s. 168.

¹¹¹ Birzâlî, *el-Vefayât li'l-Birzâlî*, s. 297.

¹¹² Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Nşr. Mahmûd Deyyûb, C. 2, s. 419.

¹¹³ Memlûk öncü birliğinin şehri kuşattığı sırada Seyfeddîn Tengiz'in nerede olduğuna dâir bilgi yalnızca Kaşanî'de vardır. O, Seyfettin Tengiz'in ordu ile birlikte Rûm tarafında Akçadağ olarak mârûf Merhic Dağı'nda konakladığını, Hama askerlerinden oluşan 3.000

amân¹¹⁴ verdiğinden bahisle Erk Temur'u uyardı. Fakat ordunun kontrolden çıkarak şehri yağmalamasını engelleyemedi.¹¹⁵ Öncü birlikten sonra Tengiz ile beraber bölgeye ulaşan asıl ordu da şehre girerek yağma faaliyetine katıldılar. Müslümân-Hristiyan demeden halkın yer altına sakladıkları malları dâhil her şey yağmalandı. Daha sonra Müslümânların malları ile birlikte şehirden ayrılmalarına müsaade edildi. Hristiyan ve Ermenilerden birçoğu esir edilip şehir ateşe verildi. Şehir yöneticisi Şihâbüddîn Mezâmîr, Şihne İbn Kürboğa ve Erkeni Kalesi hâkimi Şeyh Mendu esir edildiler. Aynı zamanda bir İlhanlı kussâdı olan Şeyh Mendu esir alındıktan sonra el-Emîr Seyfeddîn Kulî'ye teslim edildi. Çok geçmeden de kaçarak İlhanlılara sığındı.¹¹⁶

Seyfeddîn Tengiz, Malatya zaferini müjdelemek üzere el-Emîr Seyfeddîn Kiclis es-Silahdâr'ı, el-Beşâre¹¹⁷ ile ebvâb es-Sultânîye (hükümet merkezi-Kahire)'ye yolladı. El-Emîr Bedreddin Musa el-İzgiş'i kılıç artıklarını toplamak, elde edilen ganimeti ve esirleri¹¹⁸ Kahire'ye nakletmek üzere

kişilik öncü birliği Malatya'ya yolladığı bilgisini vermektedir. Bkz. Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu*, Sadeleşiren Mehîr Hanbelî, s. 171; Krş. Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, s. 202.

¹¹⁴ Seyfeddîn Tengiz'in Malatya halkına verdiği âmân belgesi günümüze ulaşmamıştır. Memlûklarda âmân, Sultan adına bir şahsa, aileye ve şehre verilir. Âmân metni özetle şu şekilde idi: Önce Besmele yazılır. Besmele'den sonra, bu âmânullahî Teâlâ ve onun nebîsi Muhammed nebî er-rahme sallailâhî aleyhi's-sellem ve âmân-ı şerifimiz filan bin filan el-fulanî tarafından şu kişiye, ora halkına, ailesine verilmiştir. Orada oturan celîl-hakîr hiç kimseye ne iktidarımızın başında ne de sonunda hiçbir korku yoktur. O kişi, ailesi, malı, oğlu ve elinin altında bulunan her şey korumamız altındadır.... Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalkaşandî, eş-Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Kitab-ı Subh el-Âşâ*, C. 13, Kahire 1337/1918, s.343-345.

¹¹⁵ Makrizî, Seyfeddîn Tengiz'in Mezâmîr'e Memlûk hâkimiyetini kabulünden dolayı Kahire'den getirilen süslenmiş tören kıyafeti (et-Teşârif es-Sultânîye el-mücehheze) ve saltanat sancığı (Sancak es-Sultânîye) verdiğini kaydetmektedir. Bkz. Makrizî, Takıyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Ali, *es-Sülûk li-Mârifet-i Dîvel el-Mülûk*, Tahkîk Muhammed Abdülkâdir Âtâ, C. 2, Beyrût/Lübnân, ty., s. 502.

¹¹⁶ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 2, s. 502.

¹¹⁷ el-Beşâre, bir yerin fethini müjdelemek, Nil Nehri'ndeki su bolluğunu, Halifenin hacca gidişini ve baba oluşunu ve Memlûk Sultanı'nın yakalandığı bir hastalıktan kurtulmasını kutlamak gibi çeşitli sevindirici hadiseleri belirtmek amacıyla ebvâb es-Sultânîye'ye ve bağlı Nâiblere yazılan resmî yazı idi. El-Beşâre hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kalkaşandî, eş-Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Kitab-ı Subh el-Âşâ*, C. 8, Kahire 1334/1915, s. 333, 336, 356-357.

¹¹⁸ Kaşanî, Memlûklerin Malatya'da elde ettikleri esir sayısını biraz mübalağa ederek 100.000 kişi olarak vermektedir. (Bkz. Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu*, Sadeleşiren Mehîr Hanbelî, s. 171; Krş. Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, s. 202). Bu sayı abartılı olsa da şehirden ganimet olarak alınıp Haleb'e götürülen Sof dokuma tezgâhlarının sayısı şehrin nüfusunun 100.000'e yakın olabileceğini düşündürmektedir.

şehirde bıraktıktan sonra 24 ya da 25 Muharrem 715 (30 Nisan-1 Mayıs 1315)'te birlikte şehirden ayrıldı.

Kıclis, Kâhta ve Gerger'den topladığı kuvvetlerle Malatya'ya bir kez daha saldırdı. Şehirde bulunan Ermenilerden 300'ünü öldürüp 100'ünü de esir aldı. Buğday, hububat ve diğer mallardan oluşan ganimet ve esirlerle birlikte Malatya'dan ayrıldı. Memlûk kuvvetleri Malatya'dan elde ettikleri 19.000 sof dokuma tezgâhını Haleb'e naklettiler.¹¹⁹ Memlûk Sultanı en-Nâsır, Malatya'dan elde edilen ganimetlerin 1/5'ini Has-ı Sultanî olarak ayırıp geri kalanını sefere katılanlar arasında paylaştırdı. Bu taksimatta Sultan'ın Has'ı olarak ayrılan miktar 50. 000 Dirhem idi.¹²⁰

Emîr Çoban, Memlûklerin Malatya kuşatmasını haber alır almaz harekete geçti ve Malatya'ya geldi. Malatya'ya ulaştığında Memlûk kuvvetleri şehirden yeni ayrılmıştı.¹²¹ Şehrin yedi kapısını tamir ederek sadece birini halkın tarlalarına gitmeleri ve diğer ihtiyaçlarını karşılamalarını temin için açık bıraktı.¹²² Beraberinde getirdiği 1.000 kişiden oluşan atlı birliği şehri tamir etmek ve güvenliği sağlamak amacıyla Malatya'da bıraktı ve şehirden ayrıldı.¹²³

El-Emîr Bedreddin Musa el-İzgiş, beraberinde Malatya yöneticisi Şehâbeddin Mezâmîr, Mezâmîr'in oğlu ve damadının bulunduğu yöneticilerden oluşan 30 kişilik esir kafilesiyle Safer (Mayıs) ayı başlarında Dımaşk'a ulaştı.¹²⁴ Malatya Kadısı eş-Şeyh Şemseddîn ve Şehâbeddin Mezâmîr'in hareminin içinde bulunduğu 150 kişiden oluşan diğer esir kafilesi ise 15 Safer (21 Mayıs)'de Dımaşk'a ulaştılar. Memlûk Sultanı el-Melik en-Nâsır, Dımaşk Kadısı'na resmî bir yazı göndererek Malatya'dan gelen yönetici zümresinin Dımaşk'ta ikâmetlerini sağlamasını bildirdi.¹²⁵ Ayrıca Malatya yöneticisine, oğlu ve damadına iyi davranarak onlara Haleb'de iktâlar verip muhafızlar tayin etti.¹²⁶ Daha sonra da onları

¹¹⁹ En-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Tahkîk İbrahim Şemseddîn, C.32-33, s. 168; Makrizî, *es-Sülûk*, C. 2, Beyrût/Lübnân, s. 502; Osman Turan, *Türkiye*, s. 641. Sof dokuma tezgâhlarının sayısının bu kadar yüksek olması şehirde dokuma endüstrisinin hacminin genişliği ve şehrin nüfusu hakkında fikir vermektedir.

¹²⁰ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 2, Beyrût/Lübnân, s. 503. Makrizî'deki bu kayıt, Malatya'dan elde edilen nakdî miktarın yaklaşık 250.000 Dirhem olduğunu göstermektedir ki bu rakam, şehrin o günkü ekonomik potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir.

¹²¹ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, Nşr. Mahmûd Deyyûb, C. 2, s. 420.

¹²² Birzâlî, *el-Vefâyât li'l-Birzâlî*, s. 311.

¹²³ Birzâlî, *el-Vefâyât li'l-Birzâlî*, s. 311.

¹²⁴ Birzâlî, *el-Vefâyât li'l-Birzâlî*, s. 301.

¹²⁵ Birzâlî, *el-Vefâyât li'l-Birzâlî*, s. 301.

¹²⁶ Haleb siyasî, idarî, dinî ve kültürel hayatını kaleme alan Sıbt İbnü'l-Acemî el-Halebî (ö.884/1479-80) eseri *Künûz ez-Zeheb*'de, Haleb merkezinde Beni el-Acemî Mescidi'nin

Kahire'ye dâvet etti. Şehâbeddin Mezâmîr ve ailesi 8 Rebiü'l-evvel 715 (12 Haziran 1315)'te kâim oldukları Haleb'den hareketle önce Dımaşk'a, oradan da 5 Rebiü'l-ahîr 715 (9 Temmuz 1315)'te Kahire'ye ulaştılar.¹²⁷

Sonuç

Stratejik ve coğrafi konumu itibarıyla İran-Anadolu-Suriye-Mısır geçişi için önemli bir kavşak olan Malatya, XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından Anadolu'da ortaya çıkan güç boşluğunda İlhanlı-Memlûk rekabetinin yaşandığı bir kent olmuştur. Coğrafi önemini yanı sıra sahip olduğu iktisadi potansiyel ile de güç odaklarının dikkatini çekmiştir. Memlûklerin Malatya'dan elde ettikleri dokuma tezgâhları şehrin dinamik bir ekonomik yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Dokuma sektöründen beslenen kişi sayısının en azından elli binin üzerinde olduğunu söylemek mübalağa olmayacaktır. 1315 Zaptı esnasında şehirden elde edilen yaklaşık iki yüz elli bin dirhem tutarındaki nakit, şehir ekonomisine ciddi zarar vermiştir. Emir Çoban, gayretleri ile şehri yeniden eski gücüne kavuşturmayı amaçlamıştır. 1315 zaptı sonrası kaynaklarda Malatya'dan uzun süre bahsedilmemesi şehrin demografik, ekonomik ve idarî yönlerden darbe aldığını göstermektedir. Şehir, eski gücüne ancak yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulaşmıştır.

karşısında bulunan Mekteb-i el-Hoca Şihâbuddîn el-Malatî'den bahsetmektedir. (Bkz. el-Halebî, Sıbt İbn el-Acemî, *Künûz ez-Zeheb fî Tarih-i Haleb*, Tahkîk Şevkî Şeâs- Fatih el-Bekkûk, C. 1, Haleb 1418/1996, s. 444). Şihâbuddîn ismi ve el-Malatî künyesi bir isim benzerliği olabilir. Fakat şu anki bilgilerimiz ile XIV ve XV. yüzyıllarda başka bir Şihâbuddîn el-Malatî ismine rastlamıyoruz. Malatya hâkimi Şihâbuddîn'in yaklaşık bir ay kaldığı Haleb'de bir eğitim kurumu tesis etmesi pek ihtimal dâhilinde görünmese de Şihâbuddîn Mezâmîr'in Haleb'teki sürgün günlerinde bu okulu yaptırmış olabileceğini şimdilik tahmin edebiliriz.

¹²⁷ En-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Tahkîk İbrahim Şemseddîn, C.32-33, s. 169.

KAYNAKÇA

- AKNERLİ GRİGOR, *Moğol Tarihi*, Çev. Hrant D. Andriasyan, İstanbul 1954.
- AKSARAYÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- AKYOL, İ. Hakkı, "Arz", *İA*, I, 656-657.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Belek b. Behram", *DİA*, V, 402-403.
- AY BEK ED-DEVÂDARÎ, Ebî Bekr bin Abdullah, *Kenz ed-Dürer ve Câmi el-Gurer*, Tahkik Ulrich Hermann, C. 8, Kahire 1391/1971.
- AY BEK ED-DEVÂDARÎ, Ebî Bekr bin Abdullah, *Kenz ed-Dürer ve Câmi el-Gurer*, Tahkik Hans Robert Reumer, C. 9, ty.
- AYDIN, Cengiz, "Arz", *DİA*, III, 440-442.
- AYNÎ, Bedreddin Mahmûd, *İkd el-Cumân fî Târih-i Ehli'z-Zamân*, Tahkîk Dr. Muhammed Muhammed Emîn, 4. Cilt, ty.
- AZİMÎ, *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)*, Çev. Ali Sevim, TTK., Ankara 2006.
- BAR HEBRAEUS, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, C.1, 2, Ankara 1999.
- BAŞTAV, Şerif, "Ortaçağ'da Malatya'nın Jeopolitik Durumu", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan, XXXI/1-2 (Ankara 1995), s.55-62.
- BEY BARS (BEY PARS) EL-MANSÛRÎ ED-DEVÂDAR, *et-Tuhfet el-Mülûkiye fî Devlet et-Turkiyye*, Nşr. Dr. Abd el-Hamîd Salih Hamdan, Beyrut 1407/1987.
- BEY BARS (BEY PARS) EL-MANSÛRÎ ED-DEVÂDAR, *Muhtar el-Ahbâr*, Nşr. Dr. Abd el-Hamîd Salih Hamdan, Mısriyye el-Lübnanîye, ty.
- BEY BARS (BEY PARS) EL-MANSURÎ ED-DEVÂDAR, *Zubdet el-Fikre fî Tarih el-Hicre*, Nşr. D.S. Richards, Beyrut 1998.
- BAYKARA Tuncer, "Rum, Şam ve Anadolu Kavramları Üzerine", *F. Ü. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Birinci Orta Doğu Semineri*, (Elazığ, 29-31 Mayıs 2003), s. 33-38.
- BİRZÂLÎ, Âlâmeddîn Ebû Muhammed el-Kâsım bin Muhammed bin Yûsuf, *el-Vefayât li'l-Birzâli*, Nşr. Ebû Yahya Abdullah el-Kundurî, 1426/2005.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2012.
- ÇETİN, Altan, *Memlük Devleti'nde Askerî Teşkilât*, İstanbul 2007.
- ÇETİN, Altan, *Memlük Devleti'nin Kuzey Sınırı*, TTK., Ankara 2009.
- DÂVUD BENÂKİTÎ, *Tarih-i Benâkîti*, Haz. Câfer Şiâr, Tahran 1348.

- DELİLBAŞI, Melek, "Türk Tarihi'nin Bizans Kaynakları", *Cogito*, S. 17, 1999, s.339-351.
- EBU'L-FİDÂ, el-Melik el-Müeyyed İsmâil bin Alî, *el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*, Tahkîk Dr. Muhammed Zeynuhum-Prof. Yahyâ Seyid Hüseyîn, C. 3, ty.
- EBU'L-FİDÂ, el-Melik el-Müeyyed İsmâil bin Alî, *el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*, Nşr. Mahmûd Deyyub, C. 2, Lübnân-Beyrût 1418/1997.
- EBU'L-FİDÂ, *Takvim el-Büldân*, Farsça Tercüme Abd el-Muhammed Ayetî, Tahran, ty.
- el-HOTENÎ, *el-Veled eş-Şefîk ve 'l-Hâfid el-Halîk*, Süleymâniye Kütüphânesi, Farsça Yazma Eserler, No: 4519.
- el-KUTUBÎ, Muhammed bin Şâkir, *Fevât el-Vefîyât*, Tahkîk Dr. İhsan Abbâs, Beyrut, C. 1, ty.
- el-VERDÎ, Zeyneddîn bin Ömer, *Tetimmat el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*, Tahkîk Ahmet Rıfât el-Bedravî, C.2, Beyrut/Lübnan 1970.
- en-NÜVEYRÎ, Şihabuddîn Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb*, Tahkîk Dr. Necib Mustafa Fevvâz-Dr. Hikmet Keşâî Fevvâz, C. 30-31, Beyrût/Lübnân 1424/2004.
- en-NÜVEYRÎ, Şihabuddîn Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb*, Tahkîk Prof. İbrahim Şemseddîn, C. 32-33, Beyrût/Lübnân 1424/2004.
- ERDEM, İlhan, "Sâhib-i Divan Şemseddîn Cüveynî'nin Anadolu'ya Gelişi, Yeni Moğol Rejiminin Kurulması, Sonuçları", *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*, Ankara 2003, s. 331-339.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Memlûk Devrinde (Eski) Malatya'da Bir Aile", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul (23-28 Eylül 1985), s. 245-250.
- GREGORY, Timothy E., *Bizans Tarihi*, Çev. Esra Ermert, YKY., İstanbul 2008.
- HÂFİZ EBRÛ, Şihabuddîn Abdullah Hâfî, *Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşidî*, Nşr. Dr. Hanbaba Beyanî, Tahran 1349.
- HAMDULLAH MÜSTEVFÎ KAZVİNÎ, *Nüzhet el-Kulûb*, Tashih-Tahkik Gay Le Stange, Brill-Leiden 1854/1933.
- HAMDULLAH MÜSTEVFÎ KAZVİNÎ, *Tarih-i Güzide*, Tahkik Dr. Abdülhüseyin Nevâî, Tahran 1387.
- HINZ, Walther, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, İstanbul 1990.
- HUART, Cl. "Fersah", *İA*, IV, 574.
- İBN BÎBÎ, *el-Evâmir el-Âlâiye fî Umûr el-Âlâiye*, Çev. Mürsel Öztürk, C.1, 2, Ankara 1996.

- İBN el- FUVATÎ, Ebu'l-Fazl Abdurrezzâk bin Ahmed el-Şeybânî el-Bağdâdî, *el-Havâdis el-Câmiâ ve't-Tecârib el-Nâfiâ fî el-Mâiye es-Sâbie*, Tahkîk Mehdi en-Necm, Beyrût/Lübnan, ty.
- İBN el-KALÂNİSÎ, *Târihu Dimaşk*, İng. Trc. H.A.R.Gibb, London 1932.
- İBN HALDUN, *Mukaddime*, Çev. Zâkir Kadirî Ugan, C. 2, İstanbul 1970.
- İBN İYÂS, Muhammed bin Ahmed bin İyâs el-Haneî el-Mısırî, *Bedaî ez-Zuhûr fî Vekâi ed-Duhur*, yy., 1960.
- İBN ŞİHNE, eş-Şeyh Muhibeddîn Ebu'l- Vâlidu Muhammed bin Muhammed, *Ravz el-menâzir fî İlmi el-Evâil ve'l-Evâhir*, Tahkîk Seyyid Muhammed Muhennâ, Beyrût/Lübnân 1417-1997.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Cemâleddin Ebu'l-Mehâsin bin Yûsuf, *el-Menhel es-Sâfi ve'l-Müsteva fî Bâd el-Vâfi*, C. 4, Tahkîk Dr. Muhammed Muhammed Emin, Kahire 1989.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Cemaluddîn Ebî'l-Mehâsin bin Yûsuf, *en-Nücûm ez-Zâhire fî Mülûk-ı Mısır ve'l-Kâhire*, Tahkîk Muhammed Hüseyin Şemseddîn, C. 7, Beyrut-Lübnan 1413/1992.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Cemaluddîn Ebî'l-Mehâsin bin Yûsuf, *en-Nücûm ez-Zâhire fî Mülûk-ı Mısır ve'l-Kahire*, Tahkîk Muhammed Hüseyin Şemseddîn, C. 9, Beyrut, ty.
- İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil fî't-Târih*, Çev. Abdülkerim Özaydın-Ahmet Ağırakça, C. 2, 12, İstanbul 1987.
- İBNÜ'L-İBRÎ, Ebü'l-Ferec, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, Ankara 2011.
- KAFALI, Mustafa, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, Ankara 1997.
- KALKAŞANDÎ, eş-Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Kitab-ı Subh el-Âşâ*, C. 13, Kahire 1337/1918.
- KALKAŞANDÎ, eş-Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Kitab-ı Subh el-Âşâ*, C. 4, Kahire 1332/1914.
- KALKAŞANDÎ, eş-Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Kitab-ı Subh el-Âşâ*, C. 8, Kahire 1334/1915.
- KAŞANÎ, Ebu'l-Kasım Abdullah bin Muhammed, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Çev. Derya Örs, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- KAŞANÎ, Ebu'l-Kasım Abdullah bin Muhammed, *Tarih-i Olcaytu*, Sadeleştiren Mehin Hanbelî, Tahran 1348.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK., Ankara 2003.

- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, *Makaleler*, Haz. E. Semih Yalçın-Altan Çetin, Ankara 2005.
- LAPIDUS, Ira Marvin, *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Cambridge/Massachusetts 1967.
- MAKRİZÎ, Takıyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Ali, *es-Sülûk li-Mârifet-i Düvel el-Mülûk*, Tahkîk Muhammed Abdülkâdir Âtâ, C. 2, Beyrût/Lübnân, ty.
- MAKRİZÎ, Takıyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Ali, *es-Sülûk li-Mârifet-i Düvel el-Mülûk*, Tahkîk Muhammed Abdülkâdir Âtâ, C. 3, Beyrût/Lübnân, ty.
- MELİKOFF, I., "Danishmendids", *Encyclopedia of Islam (Second Edition)*, II, 110-111.
- NİŞABURÎ, Zahiruddîn, *Selçuknâme*, Nşr. Muhammed Ramazanî, Tahran 1332.
- NUÂYMÎ, Abdülkâdir bin Muhammed, *ed-Dâris fî Tarih el-Medâris*, Tahkîk Câfer el-Hanî, C. 1, Kahire, ty.
- OĞUZ, Mevlüt, *Başlangıcından Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi (M.Ö.5500-M.S.1516)*, İstanbul 1995.
- OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2006.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, 2, İstanbul 1993.
- PSELLOS, Mikhail, *Khronographia*, Çev. Işın Demirkent, TTK., Ankara 1992.
- RAMSAY, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1960.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH EBU'L-HAYR, *Câmiu't-Tevârih*, Yay. Ahmet Ateş, TTK., Ankara 1999.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH EBU'L-HAYR, *Kitab-ı Tarih-i Mübarek Gâzânî Dastan-ı Abağa Han ve Sultan Ahmed ve Argun Han*, Nşr. Karl Jahn, Mouton&Co 1957.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH EBU'L-HAYR, *Tarih-i Mübarek Gâzânî Dastan-ı Gâzân Han*, Nşr. Karl Jahn, 1357/1940.
- SEVİN, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, TTK., Ankara 2001.
- SİBT İBN el-ACEMÎ, *Künûz ez-Zebeb fî Tarih-i Haleb*, Tahkîk Şevkî Şeâs- Fatih el-Bekkûk, C. 1, Haleb 1418/1996.
- STRABO, *The Geography of Strabo*, Book XII, Chapter 2, 1928.
- SÜMER, Faruk "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. I, Ankara 1969, s.1-44.
- Süryanî Mihail, *Vekâyî-nâme*, Çev. Hrant D. Andreasyan, 1944.

- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları*, İstanbul 1993.
- UNAT, Yavuz, "Zîc", *DİA*, XXXIV, 397-398.
- URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK., Ankara 2000.
- VASSAF, Şerefüddîn Abdullah bin Fazlullah Şirazî, *Tecziyet el-Emsar ve Tecziyet el-Âsar*, Nşr. Abdulmuhammed Ayetî, 1346.
- YİNANÇ, M. Halil, "Dânişmendliler", *İA*, III, 468-479.
- ZEHEBÎ, Şemsuddîn Muhammed bin Ahmed bin Osman, *Tarih el-İslâm ve Vefâyat el-Meşâhîr ve'l-Âlâm*, Tahkik Dr. Ömer Abdusselâm Tedmürî, 67. Tabaka, Beyrut-Lübnan 1419/1999.
- ZEHEBÎ, Şemsuddîn Muhammed bin Ahmed bin Osman, *Tarih el-İslâm ve Vefâyat el-Meşâhîr ve'l-Âlâm*, Tahkik Dr. Ömer Abdusselâm Tedmürî, 68. Tabaka, Beyrut-Lübnan 1420/1999.
- ZEHEBÎ, Şemsuddîn Muhammed bin Ahmed bin Osman, *Zeylu Tarih el-İslâm*, Haz. Mazen bin Salim Bavezirî, ty.
- ZENGİN, Murat, *Türkler Tarafından Fethinden Moğol İstîlâsına Kadar Malatya*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.